

Vajda Miklós

ANYAKÉP, AMERIKAI KERETBEN (III)*

Befejező rész

Most ül, azt akarom, hogy üljön, mégpedig egy kertben üljön, nekem kissé idegen kertben, nem a mi valahai kertjeink egyikében, nem a sashegyiben és nem is a kedves balatonföldváriban, hanem egy amerikai kertben. Illetve, ha akarom, akár két amerikai kert valamelyikében ülhet, ülhetünk. Amerikában a kertek is mások. Nemcsak a növényzetük más, hanem például attól is mások, hogy többnyire nincsenek bekerítve, mégis megvan a határuk; a szomszédok sövény nélkül is tiszteletben tartják egymás tulajdonát.

A halottak engedelmesek. Ő is várja a jelenését a takarásban, mint a színészek. A takarás az ő esetében a nemlét. Végszóra pontosan belép a színre; ha akarom, megszólal. Én írom a darabot, az én szövegemet mondja, de nem a saját emlékezetéből, hanem az enyémből merít, ami persze magában foglalja az övét is – már amennyit ismertem belőle. És ha már bejött, akkor is jelen van a színen, ha meg sem szólal, csak „él”, reagál, vagyis mozgással, arcjátékkal vesz részt a változó szituációkban, mint a színészek. Talán azért van jelen egyre többet mostanában, mert etalonként is használom őt, sokszor a véleményét kérem. Mint kislánykoromban, mikor azt képzeltem, hogy valami kis tükörfélében féltő aggodalommal néz, lát engem, kísér a tekintetével, bármerre járok, és igyekeztem is úgy viselkedni, hogy tessen neki.

A rá nem jellemző erőszakossággal, persze szelíd, de azért kitartó erőszakossággal, szinte folytonosan jelen van. Megjelenik olyankor is, amikor nem is gondolok rá; mint ha jelenléte neki fontosabb volna, mint nekem. Éppenséggel állhatna is megint, mondjuk egy eszpresszógép mögött, vagy a bíróság előtt, vagy a börtönbeszélőn a rács túloldalán, vagy esetleg New Yorkban a JFK repülőtéren, engem várva, de akár visszaindulóban, a bécsi gyors mellett is a Keleti pályaudvaron, tőlem búcsúzva. De most ül, mert azt akarom, hogy üljön, és majd meséljen. Nekem is kell még mesélnem neki.

Vajon távolodom tőle, ahogy öregszem, és egyre messzebb kerül a halála? Már nem sokan vagyunk, akik ismertük. Fiaimnak csak halvány emlékei maradtak róla, kisgyerekek voltak. Huszonnégy esztendeje látott utoljára. Meg sem ismerne, ha, mondjuk, ma szembemennék akkori énjével az utcán. Nézze csak, Judit, látja ott azt az öregembert? Azt, igen, azt, éppen erre jön a botjával. Hát úgy nézem, hogy az a maga fia. Mi? Hogy?? Az!? Ó?? Nem lehet! Jesszusom!!!! És akkor az illető odaintene a tolokocsihoz, és bemutatna az anyámnak.

Vagy éppen ellenkezőleg: közeledem hozzá, a vallásunk által beígért, ám fölöttébb valószínűtlen túlvilági találkozás színhelyéhez? Álmaimban is folyton jelen van, megjelenik valamilyen módon, gyakran még akkor is, ha nem róla szól az álom. Mikor pedig egyáltalán nem szerepel a többnyire abszurd, néha nevetséges, néha valószínűtlen, néha szörnyű történetekben, gyakran valahogy akkor is érzem a jelenlétét. De volt már olyan álmom, húszvalahány éve, jóval a halála után, amelyben üzenni látszott nekem.

* Az írás első része a *Holmi* 2007. októberi, a második 2008. júniusi számában jelent meg.

Azt üzenté – vélném, ha hinnék az álmoknak az éjszakai üzemmódban, gazdátlanul dolgozó agyamon kívüli eredetében –, hogy van, megvan valahol, csak valamiért nem érintkezhet velem. Szépen, esztétikusan megrendezett, döbbenetes, hosszú álom volt, olyan, mint egy gyönyörűen fényképezett, fontos film lélegzetelállító kulcsjelenete.

Magasból és nagyon messziről közelítettem rá valami enyhén lejtős domboldalra, azon egy hatalmas, zöld mezőre, amelyen mértani pontossággal meghúzott, végtelen rácsos szerkezetet alkotó nyílegyenes sorokban, ameddig a szem ellát, egymástól tökéletesen egyforma távolságban, ezerszám apró pontok látszanak. Mint egy ismeretlen táj térképszerű látványa, az úrból nézve. Lenyűgöző, színes panoráma, szélei végtelent keretezik. Egészen lassan közelít rá a kamera, még mindig a magasból, egyre jobban fölcsigázza bennem a kíváncsiságot, ami nem mentes a szorongástól, mert nem tudom, mire közelítünk rá, mit akarhat kiemelni a rendező. De hamarosan már látszik, hogy az apró pontok élnek, mégpedig egy helyben mozgó emberek, és gépies egyformasággal és pontossággal, talán vezényszóra, valamennyien ugyanazokat a szögletes mozdulatokat végzik. Mintha egyetlen óriási, szinkronban működő gépezet mozgó részei volnának valahányan. Ahogy aztán lassan közeledve és élesedve fókuszba kerül a nagy totálkép, már látni, hogy azonos, terepszínű gyakorló-egyenruhát viselő katonák ezek, sok-sok ezren, és puskával csuklógyakorlatot végeznek: két kézzel vízszintesen fej fölé, aztán mellre, majd baloldalt tussal le a földre, onnan föl és át jobb vállra, aztán középre, végül újra át bal vállra, majd le a földre, és megint előlről, feszesen, újra meg újra. Még közelebb érve kiderül, hogy ezek a katonák kínaiak. Mégpedig kínai nők. Katonanők. Némi csalódást érzek, de mégis egyre jobban izgat a dolog, mert rejtély, hogy mi lesz ebből, kit vagy mit akar megmutatni nekem ez a némafilm. Akkoriban Kína nem volt annyit a hírekben, mint manapság. Csupa majdnem egyforma, kifejezéstelen, mongolos arc, zöld sapka alá simított, fekete haj, üres tekintet. Kivéve egyet: és az ő. Semmi kétség: az én anyám. Most már közlőrlől látom. Neki is kínai az arca, pontosan olyan, mint a többi, de én mégis biztosan tudom: az övé. A gyakorlata közben adódó pillanatban, mikor a magasba tartott fegyver miatt föl kell tekintenie, végigsiklik rajtam a szeme, pillantásunk egy töredék másodpercre találkozik, és érzem, hogy látott, hogy fölismert, de a szeme nem rebben, az arca nem változik, gyakorlatozik tovább, nem ad semmiféle jelet, és nem is néz rám többé. Óriási erőfeszítéssel, kétségbeesetten próbálkozom, de nem bírok mozdulni, inteni, kiáltani. Tudom, hogy soha vissza nem térő pillanat volt. A kamera lassan továbbmegy, és ő már nincs többé a képben.

Úgy riadtam föl, mintha áramütés ért volna.

Ezek szerint úgy látszik, mélyen a tudatom, a racionalizmusom alatt mégiscsak hinnék a létezésében, vagyis az oly sokféle módon belém nevelt túlvilágban? Mintha példátlan módon, egyedül az én kedvemért egy pillanatra föllebbent volna a túlvilág áthatolhatatlan függőnye, hogy bepillantassak valamiféle modern purgatóriumba, ahol szigorúbb törvények uralkodnak még Márianosztránál is? Látszólag most is én közelítem hozzá, nem ő jött el hozzám. Olyan beszélőre jöttem, amelyben beszélünk sem lehet, éppen csak megpillanthatjuk egymást, és azt is csak egyetlen, vissza nem térő, néma pillanatra. Súlyos büntetésben van most is; azt szabott ki rá az álmom. Én ítéltém volna el? Talán mert valaha, gyerekkoromban, megbocsáthatatlan módon megvonta tőlem magát. Vagy talán amiért egyszer, egyetlenegyszer, súlyosan csalódnom kellett benne. Vagy amiért most a halálába burkolózik, és elérhetetlen? Kínainak kell lennie, az a büntetése, és katonának; vezényszóra, vég nélkül gyakorlatozva bűnhődik. De

fegyvere van, az is jelenthet valamit. Szenvedek én is, mert láttam, és mégsem szólhatom hozzá.

Azt mondja ma nekem ez az álom, hogy valóban nem érintkezhetem vele többé, mert nincs, az univerzum végtelenébe olvadt, én mégis együtt lehetek vele, mert bennem még él, de a kapcsolat egyetlen lehetősége annyi, hogy leírom őt, szétszedem, fölépítem, faggatom, gyónok neki, megértem, és fölmutatom, és fölmutatom, amennyire tudom.

*

A kert, amelyben most egy hatalmas kőrisfa alatt ülünk, a két amerikai kert egyike, ahol gyakran ültünk és beszélgettünk. Annuska házának kertje, egy Wayne nevű, jólétet sugárzó, gondozott kis kertvárosban, Philadelphiától vonaton harmincöt percnyire. A városka nem is lehetne amerikaibb. Rend, tisztaság, jólét, nyugalom, kényelem. Annuska itt vett magának szép kis egyemeletes házat, mert Philadelphiában dolgozik egy gyógyszergyárban, és ezért nyugdíjazása után anyám is Wayne-be költözött, Annuskától néhány percnyire bérelt egy kis lakást, mert itt sokkal olcsóbb az élet, mint New Yorkban, és mert itt él legjobb barátjánője, bizalmasa, segítője és támasza. Annuska muskátlival, petúniával, bazsarózsával, más hazai ismerősökkel otthonossá tette a kertjét, de a fák, a bokrok legtöbbje idegen nekem.

Anyám kert nélküli, takaros kis bérlakását néhány New Yorkból elhozott álantik bútorával és valódi antik tárgyával, pár régi metszettel ízlése szerint otthonossá tette magának. Ez az aradi gyerekkorából idáig hozott finom ízlésvilág még ebben a többszörsően redukált, már csak jelzett formájában is harmonikusan keretezi őt, és láthatóan jóleső biztonságérzettel tölti el. Amerika barátságos és biztonságos, ám mégiscsak idegen világ, de jól megfér benne az övé is. Annuska kölcsönzött hozzá két szönyeget, amit ő „*Elismervény*” címmel, tizenhat soros versikében köszönt meg. A négy soros strófákat szabályos magyar felező nyolcásban, páros rímeléssel, írógépen írta, egy apró helyesírási hibával, és kézzel kanyarította alá a nevét. A kis alkalmi szövszenet egyetlen érdekessége a kedves humora, a gesztus ötletessége és – számomra – teljes újszerűsége. Gondtalan vidámságot, nagy nevetéseket lehet sejteni mögötte. Sohasem jutott volna eszébe, hogy irodalmár fiának versikét írjon, és egyáltalán, a mi kapcsolatunkból mindig is hiányzott az effajta, humorral átszótt, laza közvetlenség. Előttem sosem nyílt meg, sosem engedte el magát. Nem pedagógiából, az biztos. De akkor vajon miért nem, ha mással mégis? Irigylem is Annuskától – én nem kaptam tőle ilyet. Talán, ha lánynak születtem volna?

Éppen három napja New Yorkban, Weöres Sándor, Károlyi Amy, Vas István és Juhász Ferenc, valamint fordítóik, vezető amerikai költők társaságában, a Guggenheim Múzeum zsúfolt auditoriumának színpadán látta szerepelni a fiát. Utána ragyogó arccal bejött az öltözőbe, megcsókolt, aztán eltűnt. Nem akart megjelenni életem másik, tőle független, szakmai színterén. Nem akart a terhemre lenni, mondja most kérdősemre, de sejtem, hogy valójában főleg gyöngye nyelvtudása és a sűrű és tisztán irodalmi – ráadásul főleg nem magyar irodalmi – közeg zavarhatta. És nem lévén versolvasó, a költőkről nem sokat tudott. Ismerte ugyan, de nem olvasta Juhászt, akivel kiadói lektor koromban néhány évig jó barátságban voltam, és párszor megfordult nálunk, Vassal pedig, aki nővérének, a novellista Kádár Erzsébetnek csodálója és méltatója volt, társaságban is többször találkozott. Weöresék, de még az amerikai költők is tudtak tőlem abszurd politikai kirakatperéről, meghurcoltatásáról, helytállásáról, így mindenki kíváncsian, tisztelettel vette volna körül. Legtöbb anya sütkérezett volna fia sikerében, a fogadáson élvezte volna a híres emberek társaságát. Ő, valaha fényes es-

télyek háziasszonya, nem. Rögtön visszavonult a saját kis teremtett világába, ahol valódi és képzelt kínos helyzetek elől is biztonságban tudhatta magát.

Évekkel elváltak, staccato találkozásaink alkalmával mindig jól megnéztük egymást. Én most éppen negyvenhat éves vagyok, még csak egy kisfiú apja, ő hetvenkettő. Már nem is remélte, mondja, hogy még nagymama lehet belőle. Most is karcsú, tartása még majdnem egyenes, talán csak a vállát görbítette kissé előre a kora. Haját az eredeti gesztenyebarnára festi, szemrése kissé szűkebbnek látszik, táskás is valamelyest, az orra tövéből kétoldalt, a finom vonalú, vékony, érzékeny szája sarkaihoz lefutó két szimmetrikus, zárójelre emlékeztető vonal most már nemcsak kedves, egyéni arcvonása, hanem mély barázda, szintén az idő munkája. Mint ahogy a homloka két oldalán a halánték élesen kiszögellő vonala is az; már nem a fejformát, inkább a koponyát rajzolja ki. Nyakán fényes, fehér, mogyorónyi kerámiagolyókból fűzött, vastag, többsoros nyaklánc fogja össze és takarná a redőket. Most is festi magát, elég erősen. Korához képest vonzónak mondható, még nem öregasszony. Még látszik – bár lehet, csak én látom –, hogy valaha, nem is olyan régen, milyen szép nő volt. Aki miatt egy férfi negyvenvalahány esztendeje föbe lőtte magát. Mintha szigorúbb, zártabb vagy talán csak fáradtabb lenne az arca, de a meleg mosolya most is ugyanolyan, mint mindig, csak egy már megdolgozott arc erodált domborzatán jelenik meg, és persze a szemében. A szeme a mosolyánál is több melegséget, örömet, szeretetet, összetartozást tud sugározni felém. A papírforma szerint öregszik, állapítom meg magamban, mikor először látom nappali fényben a wayne-i kertben, és fölülírva az emlékeimben őrzött korábbi képeit, jóváhagyom az idő munkáját. Addig még sohasem képzeltem el, hogy majd milyen öregasszony lesz valaha híresen szép anyámból. Most már van sejtésem róla.

Beszélgetés és pasziánsz közben, mint mindig, lassan forgatja körbe-körbe hüvelykujjával a rubinköves arany pecsétgyűrűt a gyűrűsujján, mint legrégebb emlékeimben. Másodszor is megjárta már Budapestet, de akkor már nem szorongott, nem tartott minden megpillantott rendőrtől, újabb letartóztatástól, abszurd politikai vádaktól, ÁVH-tól, Márianosztrától, Kalocsától, és nem is maszkírozta magát amerikai ladynek, aki az első látogatásakor ettől még azt remélte, hogy ő messziről láthatóan az Egyesült Államok védelme alatt áll. Megint elárasztott bennünket és barátait okos és hiánypótló ajándékaival. Most azonban már aggaszt a köhögése. Az erős dohányosok jellegzetes, hurutos, hosszan elhúzott, görcsös köhögése; otthon is évekig hallottam, de most már belevörösödik az arca, valahányszor rájön az inger, és utána kis ideig fojtottan, csukott szájjal morog, vagy inkább hörög, meg-megrázkódik, a szeme könnybe lábad, mert kaparja a légcsővét a köhöghetnék, amíg újra nem kezdődik vagy el nem múlik a roham. A végén mintha kapkodna a levegőért. Ez most gyakoribb és feltűnőbb, mint korábban. Meglepetten veszem tudomásul, hogy egy ideje már nem dohányzik. Csak legyint és vállat von, mintha titkolná, mikor megkérdem, hogy csinálta; szeretnék leszokni én is. A börtönben tbc támadta meg a tüdejét, megmaradt nyomai miatt két évig nem is engedték be az Egyesült Államokba. Bécsben, az Operncafé nevű elegáns belvárosi kávéházban dolgozott pincérnőként és az eszpresszógépnél. A tulajdonosnő akkor sem engedte leülni, de még állva támaszkodni sem, mikor nem is volt vendég, és nem akadt semmi dolga. Végül egy vallási segélyszervezet segítségével szanatóriumba került az Alpokban, és ott pár hónap alatt meggyógyították. Akkor indulhatott el végre-valahára a rég áhított, biztonságos jövőbe.

Első pesti látogatását hozza szóba. Mennyire meg volt zavarodva, milyen kuszák voltak az érzései, mikor meglátta, mintha elfelejtette vagy törölte volna emlékezetéből, a

kopott és szegényes várost, ahol a házakon nemcsak '56, de az ostrom nyomai is bőven láthatók még. Hiába igyekeztünk titkolni, pontosan látta, hogy mi is milyen nehezen és milyen kemény korlátok közt élünk. Sohasem említettem neki, de valahonnan arról is értesült, hogy illegális távozása után, mint egyetlen hozzátartozójára, vagyis ingóságainak örökösére, „rabtartási költség megfizetését” rótták ki rám. Akkori viszonyaim közt igen komoly összeg volt. Nagy nehezen sikerült kikérvényezni, hogy részletekben törleszthessek. Az áldozat fizesse meg saját törvénytelen börtönbüntetésének a költségeit. A meghurcoltatás nem ingyen mulatság.

Hallgatunk, tűnődik egy darabig. Aztán Zsuzsi kutya jut eszébe. Mennyire meghatódott, mikor annyi év után Zsuzsi rövid, kíváncsi szaglászás és előlegezett, óvatos farkcsóválás után azonosította őt, és boldogságában eszeveszetten rohanni kezdett körbe-körbe a lakásban, végül pedig lerakta lába elé, ajándékul, féltett tulajdonát, egy félig szétrágott gumilabdát. A maga tartózkodó módján, együttérzéssel, valamiféle kedves, csak rá jellemző, élőlényi szolidaritással szerette és kezelte az állatokat. Gyerekkoromban mindig volt nálunk, és boldogan élt, kutya vagy macska, egyszer még mátyásmadár is. Nem kényeztette, nem csókolgatta őket, nem beszélgetett velük, mint Gizi. A színésznőnek alkati szükséglete volt, hogy minden körülötte élő lényt elbűvöljön, behódoltasson, rajongójává tegyen. Még a kanárija is valóságos eksztázisban, sosem hallott módon kezdett csipogni és szinte táncolva füttyögetni, mikor az ujja rá ültette; ténylegesen beszélgettek egymással. Zsuzsi kutyáról szólva előjön a gyakran emlegetett történet. Estéknént néha, távollétemben, anyám vitte le Zsuzsit sétálni, többnyire nem szokott helyünkre, a tabáni rétre, hanem csak a sarokra, a fölrobbantott, egykori Erzsébet híd szétbontott pilléreinél hatalmas, megszámozott kőtömbjei közti labirintusba. Buksi, a hídőr kedves kis korcskutyája Zsuzsinak elmaradhatatlan kísérője volt. Tüzelés idején napokon át, még téli éjszakákon is, étlen-szomjan ott nyüzszített a házunk előtt, foga annyira csattogott a hidegben, hogy még a második emeleten, csukott ablakok mögött is hallottuk. Zsuzsi méltányolta és viszonzta volna ezt a heves ragaszkodást, de anyám nadrágot varrt neki, és az előszobai esernyőtartóban külön erre a célra féltett hosszú bottal fölfegyverkezve indult sétálni ilyenkor, jó rövidre fogva a póráz, mint valami hajtó egy körvadászaton. De hiába hadonászott ő a bottal, hiába próbálta kiáltásokkal, ijesztgetéssel, gyöngéd rúgásokkal, mérges dobantásokkal elkergetni a tébolyultan nyüzsgő rajongót, az semmivel sem törődve, mint valami okos korcskutyába átment csodálatos mandarin, lebíráhatatlan, kutyafeletti vágyában, egy óvatlan pillanatban merészen és technikailag leleményes módon teljesítette evolúciós feladatát. Elképzelem anyámat, ahogy ott áll hosszú botjával a dermesztő téli éjszakában, és bosszankodva, tehetetlen kétségbeeséssel nézi a két összeragadt, egymásnak háttal az önkívület nirvánájába bámuló, üdvözülten lihegő állatot. Azt mondja, nagyon mérges volt magára, de úgy sajnálta *szegénykéket* ott, abban a *randa* nagy hidegben.

És ha már a Duna-parton járunk, eszébe jut a fölöttünk lakott hírneves arisztokrata család is. Vajon hová telepítették ki Rákosiék a nyájas M. osztrák birodalmi herceget terjedelmes fenséges asszonyával és három szebbnél szebb lányával? M. herceg Mária Lujza osztrák főhercegnő és francia excsászárné dedunokája és sok más nevezetes történelmi személyiség leszármazottja volt. Ha néha összeakadtunk a lépcsőházban, pár kedves szó után így búcsúzott tőlem: „*Szjevuasz, Mikiii!*” Akkoriban tűntek el ők is, mikor anyámat elnyelte a börtön. Jóban volt a családdal, föl is járt hozzájuk, volt közös rokon és ismerős. A hercegné korábbi házasságából származó, enyhén hóbortos fia, V. báró, kis ideig reménytelenül udvarolgatott is neki. A lányok, akik közül én a

legfiatalabbikkal voltam egyidős, élénk társasági életet éltek, gyakran és kedvesen hívtak teára, zsúrra, fogadónapra, táncrea, én azonban egy leendő bölcsész zord fölényével mindig kitértem. Nem lehet egyidejűleg Szabó Dezsőt, Illyést, Németh Lászlót, Móriczot, József Attilát, Nagy Lajost, Bibót olvasni és hercegisasszonyokkal bájologni. Bizonyára üres fecsegéssel és léha flörtöléssel tölteni a drága időt, különösen ezekben a nehéz, történelmi napokban. A ciszter nevelés bonyolult lelki görcsöket és gátlásokat is ültetett belém a témával kapcsolatban. A mindennapos hajnali ministrálások korszakán már túl jártam ugyan, de az első udvarlásom még innen, mint ahogy az érettségim is. Semmi sem vonzott és izgatott jobban, mint ezek a kedves, gyönyörű lányok, akik hívtak, de én reszkettem tőlük.

A dilemmát a véletlen segítségével a ravasz kíváncsiság oldotta meg. Minden képzeletét fölülmúlóan jól járt a kíváncsi kamasz, és megőrizhette ingatag méltóságát a leendő bölcsész is; még csak csevegni vagy táncolni sem kellett érte. Ezt a szégyenletes kalandomat most először mesélem el neki.

Mikor ő esténként a nyolcórás ácsorgás és járkálás után holtfáradtan hazakerült az eszpresszójából, és vacsora után elnyúlt a kádban, majd azonnal lefeküdt aludni, én kiosontam második emeleti lakásunkból a sötét lépcsőházba, mint valami besurranó tolvaj, és föllopakodtam a harmadik emeletre, ahonnan, rájöttem, a szűk belső udvar fölött remekül be lehet látni a lányok alig pár méternyire levő, kivilágított, háromablakos szobájába. Függyöny nem volt az ablakokon. Meleg időben akár nyitott ablaknál, minden este menetrendszerűen és gyanútlanul, ott vetkőztek mind a hárman. A ruhátlanok különféle elragadó fokozataiban, végül teljesen csupaszon, gátlástalanul járkáltak, ágyaztak, rakodtak, nevetgéltek, ugrabugráltak, míg csak egyenként el nem tűntek a fürdőszobában. Lázasan kalapáló szívvel és, hogy mást ne mondjak, szomjas szemmel bámultam őket a sötétből, föl-le szökdösve a csiga formájú lépcsőházban, aszerint, hogy éppen melyik ablaka melyik ablakba kínált izgalmasabb belátást.

Ártatlan és önkéntelen, egymás számára közömbös erotikájuk izgatóbb volt, mint a legfülledebb mulatók mutatványai lehettek. Óriási szerencsémre nem buktam le soha. Valamelyik lakásból bármikor távozni akarhatott volna valaki, vagy megérkezhetett volna egy kései hazatérő, és kigyullad a lépcsőházi világítás, mint ahogy anyám is kereshetett volna a lakásban valamiért. Mindegyik eshetőségre megvoltak a kigondolt, szánalmas magyarázataim, éppen csak anyámnak nem tudtam volna mit mondani.

Magában mulatva, talányos mosollyal hallgatja a történetet. Kissé eltűnődik rajta, és fölszalad a szemöldöke, elkomorul az arca. Gondolom, föllapozza magában viharos kamaszéveim annalesét, és ezt a kalandot is beilleszti oda a sok zűrzavaros fordulat, éretlen szándék, meggondolatlanság közé. Tudtam, hogy nem a kíváncsiságot, jobban mondva, kívánságot fogja elítélni benne, hanem a leleselkedést. Azért meséltem el neki, mert azóta is sokat találgattam, vajon mit szőtt és tett volna, ha netán rajtakap. Vagy talán csak azért, mert egyszer ezt is el kellett mondani neki.

Rémes, mondja mérgesen. Örülök, hogy nem jöttem rá. Ilyet egyszerűen nem tesz az ember, Muksikám. Ez szégyen, alantas dolog, és méltatlan hozzád. De az igaz, hogy tényleg nagyon szépek voltak, különösen a legidősebb, teszi hozzá kis idő után, már megenyhülten. Harminc év múltán nyilván késő, hiába van fölháborodva, és hiába szeretne, már nem tud igazán megharagudni rám. Az biztos, mondja, hogy szörnyen lehoradtalak volna. Gondolni se merek rá, micsoda botrány lehetett volna belőle, ha M.ék észrevesznek és panaszt tesznek. Már akkor is bosszantott, mert magyarázkodom kellett, hogy nem voltál hajlandó elfogadni tőlük legalább egyetlen meghívást.

Hallgatunk. Aztán fölsóhajt. Ezt is megértette, megbocsátotta, hozzáírta a többihez. A hercegkisasszonyok meglesése stílusosan oda is illet másik, már távozása utáni főbűnöm, a család és az aradi múlt szimbóluma, a csodás barokk szekreter előtte sokáig titkolt eladása, illetve kis használt balatoni vitorlássá változtatása mellé, ami még pontosabban saját radikális deklasszálódásomhoz való lelkes és önkéntes hozzájárulásomnak is tekinthető. A tarajos hullámokon kissé dőlten sikló hajó dagadó vitorlájának szépséges vonala fölér a *sécretaire* kövér barokk idomainak fölcent méltóságával, gondoltam sokszor a kormány rúdjaival a kezemben, a lelkifurdalásommal bajlódva. De az igaz, hogy ilyeneket egyszerűen nem tesz az ember, Muksikám. Csak hát persze elkövet.

Ekkor már évek óta tegeződünk. Több évtizedes, hiábavaló kérlelésre, könyörgésre mindig az volt a válasz, hogy a családban a mai napig magázódni szokás, és ő nem is tudna tegeződni. Mégis, mikor már nem is számítottam rá, 1971 nyarán, negyvenedik születésnapomra, pazar ajándékképpen, légipostán megérkezett a tegezés. Mint egy fehér galamb, leszállt nálam az első tegező megszólítású, gépelt levél, benne több átikszelt magázással. Mindig tudta, mire vágyom a legjobban. És talán messziről és írásban könnyebb is volt föladnia a lényének részévé vált, öröklött szokást.

Egy Magának nem is lehetett volna meggyógni a valahai, alantás lépcsőházi kalandot.

*

Emlékszel a zálogcédulákra? kérdezi hirtelen. A két börtön alatt és között, meg persze után is, annyi volt belőlük, mintha maguktól szaporodtak volna. Tovább szaporodtak még távozása után is. Időnként nehéz sóhajjal kitette őket maga elé az asztalra, és mint a pasziánszkártyákat rakosgatta ide-oda. Ezek a tenyérnyínel alig nagyobb, egy perforált tömbről letépett és tintaceruzával, kék indigóval két példányban kitöltött, vékony papírra nyomtatott és sorszámozott úrlapocskák nem pattogtak úgy, mint a pasziánszkártyái; helyette a lejáratú dátumaik ketyegtek bennünk. Időrendben csoportosította őket, aztán másféle elrendezésben is: érzelmi alapon. Fájdalmas játék volt; a két kategória bonyolult viszonyban állt egymással. Amit azonnal ki kell váltani, különben hamarosan lejár és odavész, de lehetetlen megválni tőle, az menjen oda. Amelyik várhat még, az amoda. Amelyiket muszáj majd veszni hagyni, bármilyen nagy kár érte, mert biztos, hogy nem lesz miből kiváltani, hiszen a fogorvost is ki kell már fizetni, az meg jöjjön ide. Amelyik már lejárt, azt sajnós ki kell dobní; mély sóhaj kíséretében összetépte, külön halomba rakta. Mondani sem kell, hogy értékes tárgyakért is nevetésséges összegeket kaptunk. Némelyik tárgyunk azért került a zálogházba, hogy a kapott csekély összegből kiválthassunk egy másikat; mint aki egy uzorásnak tartozik, a Népköztársaság egyik kölcsönéből fizettük vissza a másik kölcsönt a Népköztársaságnak. Amelynek nem melleleg mi is kölcsönöztünk, nem is keveset, kvázi-önkéntes tervkölcsön és békekölcsönök formájában. Keserves döntések születtek a kupacokba rendezett cédulák fölött, bár akkor még nem éreztem át, mit jelent szegénynek a kevés megmaradt ezüstneműt, pár kisebb ékszert, apám finom öltönyeit idegenek kezébe adni, talán végleg. Érdekes volna tudni, kik tudták akkoriban megvásárolni a lejárt cédulákkal képviselt tárgyakat. Vajon hová lettek Damjanich Jánosné Cs. E. monogramos ezüsttálai és -tálcai és nagymama hétágú koronás, D. O. monogramos ezüst evőeszközei, amelyekről szívszorító töprengések és ide-oda rakosgatások után végül is meg kellett válni.

Én jártam az Attila utcai zálogházba. Az egyik becsüs már megismert, azzal fogadott, hogy Na, mutassa, mit hozott nekünk már megint? Érdekesebb esetnek számítottam. Nagyonbártsz ugyanis a nyomorúság feneketlen bugyraiból származott az elé-

be kerülő felhozatal, jegygyűrűk, kopott ruhák, lyukas talpú cipők, agyonmosott ágy-neműk, ócska nippel, edények, szentképek, vacak festmények kerültek fillérekért a raktárba. A Népköztársaságnak minden kellett, ki tudja, miért, talán hogy szalmaszálal dobjon a fuldoklóknak, ne rontsák a közhangulatot, hát lenyelt szinte akármit, mint a mesebeli kiscsibé. Alig akadt, amiért pár forintot ne adott volna. Szomorú látvány volt, ahogy egy-egy mégis elutasított szerencsétlen leforrázva fölkapta utolsó reményességét, és lehajtott fejjel kismordált vele az üzletből. Gyakran hallottam, ahogy valamelyik, műkereskedőként valaha nyilván jobb napokat látott becsüs sajtós, unott-hivatalos, monoton hangon – amelyben érződött az undora is, meg a méltatlankodása is, amiért neki ezzel kell foglalkoznia – azt diktálja asszisztensének egy-egy félénken elébe rakott öltönyről, hogy „*üt-kop-pecs, része hűja*” (utóbbi azt jelenti, hogy mellény nincs hozzá), és olykor egy-egy nadrágról még hozzáteszi: „*pisfoltos*”.

*

Nincsenek meg a levelei. A huszonhét év alatt, vagyis '57 januárjától haláláig, '85 januárjáig, sok száz, géppel írt levelünk szállt ide-oda az Atlanti-óceán fölött, mielőtt, illetve miután itt megjárta a titkosszolgálat levéllenőrző részlegének asztalait. Megbocsáthatatlan, hogy nem őriztem meg úgyszólván egyet sem. Túlzás, hogy kidobtam őket, de kevés kivétellel nincsenek meg, az tény. Az évek során levelezésünk olykor bizonyos mértékig sablonossá vált; engem fékezett a cenzúra tudata is, őt inkább a saját zártsága, de azon azért fontos alkalmakkor jól átütött az aggodalom, az öröm, az együttérzés, a távolság fájdalma, a magány, a hiányérzet, a segíteni akarás. És az, hogy gondolatban mindig velem van, követi az életemet, drukkol nekem. Neki fontosabbak voltak az én leveleim, mint nekem az övéi. Mikor '56. december végén elbúcsúztunk a Déli pályaudvaron, és évekre eltűnt a szemem elől, a vad szomorúságon túl vagy mellett vagy mögött gyalázatos megkönnyebbülést is éreztem. A magam ura vagyok, végre! Másnap első dolgom volt megkeresni azt a tüneményes, szőke, elsőéves medikát, akit akkor ismertem meg, mikor a disszidálását szerveztük, és rögtön rabul ejtett. Sokáig szólt még bennem ez az érzelmi polifónia. A fődallam gyakran saját ellentétébe fordult át, majd vissza-visszatért, a melléktemával átszótt, új meg új változatokban és más-más dinamikával, míg végül, hónapok múlva, ahogy kialakult az új élet, és megszoktam az önálló döntések sorozatos kényszerét és örömét, vagyis végleg a felnőttkorba léptem, a két dallam harmonikus decrescendóban egyesült. Hiányzott is az anyám, meg nem is.

Bármilyen sablonos volt is néha a levelezésünk, a titkosszolgálat figyelmét azért fölkelte. 1975-ben, két évvel második nőülésem után, megjelent életemben néma kíséreléssel egy civil ruhás belügyi őrnagy, és először mézesmázosan, a magyar irodalmat angolul közlő szerkesztői stb. munkámat egekig magasztalva, mindenfélét, többek közt hosszú amerikai ösztöndíjakat és új lakásunkba a reménytelenül elérhetetlen telefont ígérve, majd határozott elutasításomra egyre fenyegetőbben, megpróbált beszervezni. Anyámmal zsarolt: tőlük függ, éreztette finoman, majd később ki is mondta az őrnagy, kap-e még valaha látogatóvizumot, én kapok-e még útlevelet, és láthatom-e még egyáltalán valaha is. Egyre keményebb, végül már-már durva lett a hangneme. Komolyan kellett venni, ezek nem tréfáltak. A nehéz helyzetben nem tehettem mást, kénytelen voltam hosszú kezű főszerkesztőmhöz fordulni segítségért. Közöltem vele, hogy elmegyek a laptól, mivel azért akarnak beszervezni, mert a munkám miatt angol és amerikai írókkal, költőkkel tartok fenn szoros kapcsolatot. Neki viszont többek közt éppen ezért volt rám szüksége a szerkesztőségben. Sokatmondóan elmoso-

lyodott a hírre, kiküldött a szobájából, fölvette a telefont, és pár perc múlva közölte velem, hogy leszállnak rólam. Így is lett. Soha többé nem láttam Sós őrnagyot. Nem is próbálkoztak velem többé.

A sok leveléből, ha megvolna, most megint szólna hozzám az anyám. Ő bezzeg elrakta és időrendben, egy nagy dobozban tárolta az enyémeiket. Kisfiam neki dedikált színes rajzocskáit külön borítékban gyűjtötte. Halála után hazahoztam a dobozt, de máig sem voltam képes belenyúlni. Semmi kedvem találkozni egykori önmagammal, a föld túoldalán élő és értem aggódó anyám felé fordított, de másfelé figyelő arcomat nem akarom látni. Amennyire emlékszem, leveleim sokszor felületesek, penzumszerűek, odavetettek, talán üresek voltak. Valószínűleg szomjasan itta mindazt a konkrét információt, amit mégis talált bennük rólam, az életemről, a munkámról. Külön gyűjtötte megjelent írásaimat, amelyeket kérésére vagy én küldtem el neki, vagy mások útján szerzett be. Ki volt a szállítója, nem tudom. Esszék és tanulmányok, színházi, film- és könyvkritikák, elő- és utószavak, néhány botrányt okozó publicisztika, regény- és drámafordítások, antológiák, elég nagy számban, minden ott sorakozott a polcain és a fiókjaiban. Még a színre került darabfordításaimról szóló kritikákat is megszerezte, ha történetesen említették, pláne dicsérték is bennük a fordítót. Eszembe sem jutott, hogy ilyesmit elküldjek neki. Melléktermékek mind, nem is rosszak, vállalhatók, sőt, csak éppen a főtermék hiányzik. De ezt is tudta, és egyik, mégis megmaradt levelében ezt írja 1973 márciusában, életem egyik nagy válsága idején: „*Nem akarok prédikálni, semmi értelme, sem tanácsot adni, úgysem tudnék, csak arra kérek, ne edd magad és vádold magad állandóan. Teli vagy tehetséggel, édesem, csak sajnos lusta a végletekig és ez sikertelenséged (amit Te állítasz magadról) titka. Aki kristály tisztasággal látja hibáit, miért nem tud ezeken változtatni? Tudom tapasztalatból, ehhez is nagy erő kell, de hát istenem, semmit sem adnak ingyen.*”

A válság akkor következett be, mikor szinte kezdettől vakvágányon futó első házasságom tizenkét év után végképp elsorvadt, és színre lépett leendő második feleségem, fiaim majdani anyja. Általában nem vagyok határozatlan ember, ekkor azonban döntésképtelen lettem. Egyik oldalon állt a mégiscsak tizenkét év meg a gyönyörű Dunaparti lakás, amelyben apám meghalt, ahonnan anyám börtönbe került, ahová onnan kétszer is hazajött, majd ahonnan örökre elment, ahol az érettségire, majd egyetemi államvizsgáimra készültem, első publikációimat írtam, műfordítói pályámat elkezdtem, első szerelmi kalandjaimat átéltem, ahol kamaszéveimet és férfikorom kezdeti szakaszát, összesen több mint huszonhat évet töltöttem. A másikon egy elbűvölő lány állt, akibe halálosan beleszerettem, aki tizennégy évvel fiatalabb volt nálam, és akit még meg sem ismertem igazán. Úgy éreztem, a sötétbe kellene fejest ugranom. A döntésképtelenség az idegösszeomlás szélére, onnan pedig súlyos, de szerencsés végű autóbaleset-höz vezetett, ám ekkor kéréstelenül közbelépett nagy hatalmú főszerkesztőm, és egyik napról a másikra az exkluzív pártkórház, a Kútvölgyi idegosztályán találtam magam idült alkoholizmusban leépült miniszterek és más becsavarodott főkaderek között.

Anyámnak nem sokkal előbb megírtam dilemmámat. Így válaszolt a már idézett levélben: „*Mire leveletem megkapod, valószínűleg K.-tól [ő volt az első feleség] már tudni fogod, hogy beszéltem vele telefonon. Bevallom, leveled nagyon fölkapart és megdöbbsentett, az aggodalmon kívül. Azt gondoltam, pár nap alatt elintézem dolgaimat és repülök Hozzád. [...] K. nagyon megnyugtató, és lebeszél az utazásról, azt mondta, semmi értelme sem volna. Próbáltam érvelni azzal, hátha jót tenne Neked egy NEM érdekelt féllal kibeszélni Magad, de szerinte erre ott vannak az orvosok, semmi esetre se menjek. Nagy kő esett le a szívemről, hallván, nem oly komoly a baj, mert nekem Kútvölgyi Sanatorium, idegosztály borzalmasnak hangzott, de K.*

megmagyarázta az egész helyzetet.” Nem foglalt állást, nem akart sem le-, sem rábeszélni semmiről és semmire, csak mellém állt, készen arra, hogy bármelyik döntésemet elfogadja. „Azt nem vettem ki leveledből, hogy vagytok most T-vel? Jóban vagy szakítva? Szegénykét őt is végtelenül sajnálom, nehéz szerepe van. K.-tól tegnap hosszú okos és kedves levél jött. Ő is teljesen ki van merülve, amit nem csodálok, bámulatos ereje van. Muksikám, ha mégis úgy éreznéd, jót tenne Neked ottlétem, boldogan megyek, csak erre sürgősen kérek választ, mert április 15-ig kellene elindulnom, addig van olcsóbb ráta. Ha esetleg Te akarnál ide kijönni hosszabb, mondjuk három hónapra, vagy akár rövidebb időre is, van most chartergép onnan is ide, csak nem tudom az indulásokat.” Ilyen helyzetben a legtöbb anya menten itt terem, tájékozódik, aztán pedig bedobja magát, és teljes erővel munkába veszi a fiát, kiáll valamelyik nő és a válás mellett vagy ellen. Ő NEM érdekelt félnek tekintette magát, és nem is próbált befolyásolni egyik irányba sem.

*

Ugyanilyen bölcs és megértő volt már majdnem két évtizeddel korábban, 1954-ben is, mikor alig egy évvel az egyetem után, a Szépirodalmi Könyvkiadó ifjú szerkesztőjeként, havi 1400 forint körüli kezdő fizetéssel, bejelenttem neki, hogy feleségül veszem a híres és sikeres kommunista író nálam több évvel idősebb, kétgyermekes, de gyönyörű feleségét. A zálogcédulák korát éltük. Azt hittem, elájul, mikor teljes mélységében fölfogta a helyzetet. De a szokott önfegyelemmel hallgatta végig lelkendező beszámolómat arról, hogyan kezdődött a dolog, közben leszegett fejjel, jól emlékszem, kardigánja zsebébe mélyesztett kézzel, lassan és komoran, szó nélkül körbejárt körülöttem, mintha azt leste volna, nem örültem-e meg esetleg.

Általa is ismert barátaimmal, Abody Bélával és Réz Pállal, mindhárman ifjú szerkesztők, együtt nyaraltunk különféle irodalmi különmunkákból összeizzadt kis pénzecskeinkből Balatonszemesen, a falusi hentes tisztaszobájában. Egyik nap távirat érkezett a túlparti Ábrahámhegyről, ahol az említett, nálunk majdnem húsz évvel idősebb író a nála szintén majdnem húsz évvel idősebb és még híresebb kommunista íróval közösen vidám kisregény írásába fogott. Ez lett volna a magyar irodalom egyetlen olyan regénye, amelyet ketten írtak, nem is beszélve az első *vidám szocialista* regényről, egy új regény akkoriban nem is lehetett más, mint szocialista. Nagy Imre első miniszterelnökségének kissé oldottabb légkörében a két kommunista, de még nemrégén vírfagyasztó írószövetségi vitákban, *Szabad Nép*-vezércikkekben, párthatározatokban és Révai-kirohanásokban burzsoá elhajlóknak és gyáva nyárspolgári opportunistáknak, a munkásosztály és a szocialista építés retrográd, életidegen és sematikus ábrázolójának stb. stb. bélyegzett író, főleg az idősebbik, igen kedvelte a hazardjátékot, akkoriban elsősorban a kártyát. Annyira összeegyeztethetőnek tartotta radikális forradalmi világnézetével, hogy a háború előtt itthon és Európa különféle kaszinóiban el is vesztette nem csekély családi öröksége tekintélyes részét. A távirat úgy szólt, hogy *azonnal gyertek aabrahamhegyre suergoes irodalmi konzultaacio celjaabol*, és aláírva a két író vezetőkéneve szerepelt. Nem volt kétséges, hogy nem a vidám és közös kisregény újszerű ideológiai és műfaji problémáiról akarnak konzultálni velünk. Abody és Réz az idősebbik író gyakori kártyapartnerre volt; én szerencsémre kevésbé vonzódtam a hazardjátékokhoz. Élveztem ugyan az egyébként gyakran komoly pénzben játszott partikat, de főleg csak a szüntelen, pazar, humoros szövegelést és állandó ugratást. Ha – ritkán – nyertem a barátaimtól, akkor azért furdalt a lelkiismeret, mikor pedig vesztettem, akkor azért. Elég volt a zálogcédulákra gondolnom, és máris kiszálltam.

Fölszedtük a sátorfánkat, és áthajóztunk a Balaton túlsó partjára. A tervezett korszakalkotó, vidám és ráadásul kollektív szocialista kisregény megírásának céljára a világhírű marxista filozófus, Lukács György, elvtársai rendelkezésére bocsátotta a párttól kapott tágas, jól felszerelt villáját. Ezt is megtette a születő új magyar irodalomért, amelynek minőségi részét a negyvenes évek második felében, ideológiai nehézütegként oly eredményesen segítette a pártnak hosszú évekre elnémitani. Még javában e hosszú években éltünk. Ledobtuk csomagjainkat, és a tornácon azonnal megalakult a parti.

Az idősebbik író majdani utolsó feleségével lakott a villában, a fiatalabbik pedig aktuális nejével és két apró gyermekével. Rögtön az első parti után itt is kiszálltam, fölálltam a kártyaasztaltól, aztán rövid kibicelés után eluntam a dolgot, és kiténferegtem a konyhába. Szó szerint földbe gyökerezett a lábam. Ott állt a szépséges asszony, karján hat hónapos kisfiával, ötéves kislánya pedig anyja szoknyájába kapaszkodva nagy, riadt szemet meresztett rám. Az asszonyt a lenyűgöző szépség és tökély vakító glóriája övezte. Azt hittem, álmodom, ilyen nem létezhet. Szinte hallani lehetett a közöttünk kipattanó szikrák sercegését; mindketten megkövülten álltunk, és csak bámultuk egymást. A kocka máris el volt vetve. („*Alea iaculata est*”, jegyezte meg pár nap múlva, nem is titkolt irigységgel, Abody Béla.) A villa valamennyi lakójának szeme láttára és két barátom leplezett, kaján, de szolidáris háttérmunkájának segítségével eszeveszett szerelem robbant ki közöttünk; a vak is láthatta, de vak nem lakott a villában, csak két ocsúdó, ám még eléggé látáskorlátozott kommunista.

A helyzet tarthatatlanná vált Lukács György villájában, és a vidám közös szocialista kisregény megalkotásával elfoglalt férj követelésére az asszony hazautazott Pestre a gyerekekkel. Hamarosan én is követtem, nem annyira vonaton, inkább a fellegekben száguldva. Itt aztán odáig fajultak a dolgok, hogy szerelmem gyerekestül visszaköltözött a szüleihez, és bejelentette a csapat-papot, vidám, közös kisregényt otthagynva hazasiető férjének, hogy válik. A bejelentés, gondolom, ugyanazt a sokkot váltotta ki a szüleiből, mint az én anyámból. A férj reakciója feltehetően eltérő volt.

Az első sokk múltával eljött az ideje, hogy bemutassam választottamat az anyámnak. Kedvesen, mosolyogva fogadta, és, mint mindenki más, aki értesült az ügyről – irodalmi körökben persze rég elterjedt már a híre – megkérdezte, csak éppen ő a maga módján, azaz halkan és szelíden, hogy mégis hol, hogyan és miből képzeljük el a közös életet. Szerelmem *hth.*, azaz *háztartásbeli*, vagyis foglalkozását illetően főállású anya és feleség lévén, ennek alapját természetesen kiadói fizetésem képezi majd, és fordítások, különmunkák. Erre nyilván nyelt néhány nagyot, de egyetlen szóval sem próbált bennünket lebeszélni. Abban a beszámíthatatlan állapotban, amelybe mindketten kerülünk, nem ismertünk lehetetlent. Először életemben, de nem utoljára, határtalan erőt és elszántságot éreztem. Ha ez a nő mellettem áll, minden sikerülni fog, mert akarom, és mert sikerülnie kell. Majd megmutatom, hogy képes vagyok én akár csodákat művelni, ha azt kell, és a dolgok megoldódnak, mi pedig végtelenül boldogok leszünk. Én fogom fölnevelni az író gyerekeit, együtt a közös leendőimmal. Ekkoriban mindig egy vidám, kockás abrosszal terített, napsütötte reggelizőasztal jelent meg lelki szemem előtt, és én éppen átnyújtom a baracklekvárral megkent vajas kenyeret valamelyik gyereknek (kinek a gyereke, mindegy), ő pedig rózsás, mosolygó arccal a teát tölti a csészembe. Ez a látomás mindig, és akkor, a terveink ismertetése közben is, megsokszorozta az elszántságomat. Anyám mosolyogva hallgatta a holdkóros szöveget, pontosan ugyanazzal a mosolyával, amellyel annak idején tudomásul vette bejelentésemet,

hogy pilóta, esetleg autóbusszofőr leszek, de valószínűleg leginkább hajóskapitány. Ez a mosoly a specialitása volt: nem lesajnáló, nem kinevető, nem gúnyos, nem bántó mosoly, hanem egy halvány, kissé enigmatikus alig-mosoly, de mosoly. Tudomásulvétel volt benne, még talán egy kis kedves biztatás is, mindenesetre a szabadságom elismerése. Hogy közben mi járt a fejében, azt, mint rendszeren, nem lehetett tudni. Mikor befejeztem, megkért, hogy szaladjak le cigarettáért. Mint egykori szerelmemtől később megtudtam, távollétem alatt nem azt tette, amit a legtöbb fiús anya az adott helyzetben tett volna, hanem csak emlékeztette, hogy a majdnem biztos lehetetlenre vállalkozik, aztán pedig, látva, hogy nem inog meg, egyszerű, kedves szavakkal befogadta őt. Ha ezt akarja, ám legyen.

A dolog negyedévig sem tartott, aztán kedvesemben fölülkerekedett az, ami jobb nőkben ilyen helyzetben előbb vagy utóbb fölül szokott kerekedni: A Józan Ész. Az ifjú hím derekasan megtette kötelességét, de váratlanul fölmondtak neki. Eksztatikus szárnycsapásokkal leírtunk egy felejthetetlen kört az elíziumi mezők fölötti tündöklő, légritka égbolton, ám hirtelen kényszerleszállással végződő zuhanás következett, mindenféle, szerintem triviális és megoldható gond göröngyös terepén. Szerelmem kegyetlenül szakított velem, amibe, úgy éreztem, belepusztulok, vagy ha nem, akkor nekem kell végezniem magammal. Csöppet sem vigasztalt a tudat, hogy ő is szenved; sőt. De ez még nem volt elég, mert rögtön vissza is költözött a férjéhez. Pedig én már el is kezdtem ígéretes műfordítói pályámat a közös cél jegyében.

Anyám minden látható megkönnyebbülés nélkül, teljes anyai együttérzéssel igyekezett vigasztalni. ÁVH-vallatás és kétszeri börtön után ő igazán tudta, milyen a baj. De velem sem volt könnyű dolga. Tény azonban, hogy egyszer sem mondta ki a rettenetes mondatot: „Én megmondtam. Én rögtön megmondtam!” Pedig megmondtá persze, csak a maga módján.

A két kommunista író közösen írandó vidám kisregénye is idő előtt hamvába holt. Ennyit azért elértem. Mikor nekiültek, nem számítottak egy harmadik közreműködőre, és azt sem sejtették, hogy garantáltan a lehetetlenre vállalkoztak. Nemsokára ki is derült, hogy a sztálinista kultúrpolitika távvezérlésű taposóaknákkal teli akadálypályáján önként egymáshoz kötözve végigfutni és közben még vidámnak is maradni úgyszólván maga lett volna a teljes képtelenség.

*

Néhány évvel az első wayne-i találkozás után, valamikor a hetvenes évek végén, egyik este megszólalt itthon a telefon. Annuska izgatott hangon közölte Wayne-ből, hogy anyám súlyos beteg, tüdőgyulladásra van, magas a láza, és meghalhat, ha sürgősen nem kap antibiotikumot. Nem hajlandó orvost hívni, beszéljek vele én, hátha rám hallgatni fog. Miért nem akar orvost hívni? Mert az az átkozott szekta azt tanítja, hogy csak imádkoznia kell, és meggyógyul. Miféle szekta? kérdeztem, de akkor már beugrott, hogy wayne-i lakásán annak idején ott hevert az asztalon a Christian Science Church nevű protestáns amerikai szekta kiadványa, valami nő írta, bele is lapoztam. De ott feküdt mellette a szektaalapító által 1908-ban indított *Christian Science Monitor* egy példánya is, és tudtam, hogy az, vallási elkötelezettsége ellenére, köztudottan a világ vezető napilapjai közé számít. Ez megnyugtató, még meg is dicsértem magamban anyámat, amiért érdeklődik új hazája tarka vallási viszonyai iránt. Aztán pedig megfeledeztem az egészeztől.

Azonnal fölhívtam. Gyöngye, légszomjas hangja rögtön elárulta, hogy csakugyan nagy a baj. Eلسzorult a torkom, de megint előbb fakadt belőlem a méreg és a feddés,

mint az együttérzés. Hogy vehet komolyan ilyen primitív maszlagot, kérdeztem indultatosan és földúltan, a pusztá imádság biztosan nem gyógyítja meg, a tüdőgyulladás pedig nem gyerekjáték. Tessék azonnal orvost hívni, mert máskülönben baj lesz, pedig mi várjuk újra Pestre, szeretjük, és szükségünk van rá. Második unokáját még nem is látta! Fáradtan tiltakozott. Már megint csak kritizálsz, Muksikám, mondta, és még jobban elszorult a torkom. Nem maszlag ez, hogy mondhatsz ilyet, hiszen már többször is meggyógyított az imádság, egyszer sem voltam komoly beteg, mióta Amerikában élek. Most is meg fogok gyógyulni, csak imádság és idő kérdése. Majd meglátod. Volt idő, mikor te is imádkoztál. Erre nagyot kellett nyelnem. Igaz, imádkoztam, de nem azonnali jutalomért vagy csodáért, és különben is, hol van az már! Most én magyarázom a bizonyítványomat? Hosszas vita és könyörgés után, de csakis az én kedvemért, és csakis most az egyszer, nagy nehezen végül mégis beadta a derekát, és megengedte, hogy orvost hívjanak hozzá. Annuska, most először mentőangyali szerepben, odavitte Bódi doktort, és anyám néhány antibiotikuminjekciótól hamarosan meg is gyógyult.

Kiderült, hogy már Bécsben fölkarolta a segélyakciót működtető, gazdag amerikai szekta. Később az pénzelt az alpokbeli szanatóriumi kezelést is, mégpedig a szekta tanai szerint fölösleges orvosi kezelést, csak hogy Amerikába mehessen, ahol aztán végleg beszervezték. Megéreztek benne az Amerikának hálás, magára maradt, hitbeli támaszt és megerősítést kereső, naiv és hiszékeny embert, az elsőrangú hívőanyagot. Jól ismert, és ezért titkolta előlem, a barátnőnek is nyilván tilos volt elárulniuk, hogy a szekta tagja lett. A dohányzást is a szekta hagyatta abba vele – az egyetlen, ami a javára írható. De a tüdőgyulladásig sejtellem sem volt semmiről.

Mintha durván orrba vágtak volna. Az első döbbenet fájdalmas csalódássá, valóságos kiábrándulássá változott. Ez az én anyám? Ennyire nem ismertem? Mi történt vele? Hol rejtegette magában a hiányt, amit ezzel a dajkamesével ki lehet tölteni? Főképpen: ki volt képes ezt megtenni vele? Ezen a szellemi színvonalon élt volna, mióta elment? Vagy mindig, csak ügyesen titkolta, és én valahogy nem észleltem? Az lehetetlen. Hogy hívóból vallásos, sőt bigottan vallásos lett, az rendben van, odáig tudom követni. De hogy éppen ebbe a hírhedt szektába vitt az útja? Ha vele megyek, ha nincs egyedül, akkor ez nem történik meg. Lelkifurdalásom támadt; bárcsak inkább katolizált volna. Amerikában hitt, mint a csodában, Amerikába vágott, és Amerika, mielőtt ő még egyáltalán meglátta volna, éppen ezt találta kínálni neki, ő pedig möhön és hálásan elfogadta.

Egy szobor repedezett bennem, sőt zsugorodott és távolodott is. Ennek az öröktől fogva adott és ismert, józan és intelligens, nálam sok tekintetben bölcsebb és tapasztaltabb embernek a naivitása, kritikátlansága és – nehéz leírni – önromboló butasága nemcsak elkésérítő élmény volt, hanem megmagyarázhatatlan is. Hosszú időbe telt, mire mentségeket keresve neki, összeállt valamiféle kép; mentségnek talán jó, magyarázatnak kevés.

*

Mint az egész ősi, szerb eredetű, elmagyarosodott Csernovics család, ő is ortodox görögkeleti volt, akár anyai ágán a görög gyökerű Duka bárók családjá. Hívó volt, ezt tudtam, de vallását nem gyakorolta, bár senki és semmi sem akadályozta volna benne. Már kisgimnazista koromban föltűnt azonban, hogy bizonyos katolikus előírásokat betart, de anélkül, hogy katolizálna. Katolikus misére nem jön velem, a szentségekkel nem él, de pénteken sosem kerül nálunk az asztalra hús, Nagypénteken pedig egész nap böjtöl, nem eszik semmit, csak legföljebb némi rántott levest. A karácsonyt is a ka-

tolikus, nem a görögkeleti naptár szerint ünnepeltük. Tőle tudtam, hogy szorult helyzetekben Szent Antalhoz fordul segítségért, pénzt ígér neki, és ha kívánsága teljesül, be is dobja a perselybe – a katolikus egyháznak. Majdnem biztosan ő, nem pedig katolizált, de ateista apám döntötte el, hogy engem a ciszterciek Szent Imre Gimnáziumába irassanak be. Diodor nagypapának első házasságából négy lánya és egy fia született, de felesége, Latinovits Ilona, váratlanul otthagyta, és hozzáment egy Bethlen grófhhoz, gyerekeinek többé felé sem nézett. Nagypapa valamennyit különféle zárdákban és intézetekben becsületesen fölnevelte. Volt tehát a családnak egy katolikus ága is. Judit egyik féltestvére apáca lett, és matematikát tanított az Angolkisasszonyoknál. Anyámat talán az avval járó katekizmusvizsga és más formások is visszatarthatták a katolizálástól. De lehet, hogy a népes családban valaki vagy valakik nyomást gyakoroltak rá, és nem volt mersze elhagyni az ősi hitet. A szép Mimi néni apácasága a családi legendárium szerint valamilyen lesbikus történet része volt, mesélte anyám egyszer, de többet nem tudott vagy nem akart mondani róla.

Bölcs és szinte néma tanúja volt a bigott vallásosság formáját öltő kamaszkori lázadásomnak, a misszionárius hévvel vitatkozó szerzetesönjelölt lelki prédikációinak, majd annak is, ahogy átkerülök a ló másik oldalára, és ott is maradok. Antipálfordulásom idején, '47-ben, vagyis még a kommunista diktatúra beállta előtt, ateista és egyházellenes érvelést hallott tőlem is eleget. Mindent bedobtam, de a frissen olvasott Nietzsche és mások állításainál is jobban hatottak rá a közlő látott szerzetesi életről szerzett némely kiábrándító tapasztalataim. Mindig türelmesen végighallgatott, de nem emlékszem, hogy vitatkozott volna velem. Valószínűleg jól megvolt a maga Istenével, akinek mindenhatóságában és gondoskodó szeretetében hitt, és akihez nyilván sűrűn imádkozott. Mindegy lehetett, hogy szakállas házasember pápa vagy cölibátusban élő, szakálltalan pap képviseli Krisztust a földön. Fordítva bár, de végül is ugyanazt a keresztet veti mind a kettő.

A márianosztrai börtöncellában férjgyilkossal, magzatelhajtóval, cigánylánnyal, kulákasszonnyal, prostituálttal és politikai foglyokkal zárták össze. Volt úgy, hogy kilencen zsúfolódtak benne. Mindig akadt köztük egy-két renitens, önző, durva teremtés. A veszekedéseket rendszerint egy apáca simította el. Ezzel a fiatal nővel anyám rögtön összebarátkozott. Csodálta türelmét, humorával, megértő bölcsességével kivívott tekintélyét, amivel mindig megoldotta a nehéz helyzeteket, és segített tartani a lelket a csüggedőkben. Ezt a sikert anyám a hitének tulajdonította. Az apáca a lepedőjéből kihúzgált szálakból apró rózsafűzért font és csomózott magának, szabadidejében azzal imádkozott. *Hipis*, azaz váratlan motozás és cellaát kutatás idején egyszerűen összesodorta és gyorsan a nyelve alá dugta. Elalvás előtt valakinek mindig mesélnie kellett az életéről, és ő maga is meglehetősen tekintélyt szerzett azzal, hogy Damjanich Jánosné rokona, közlő ismeri Bajor Gizit, sőt ismerte Horthyt, Kállayt és több más híres embert. Első szabadulása óta nem látta többé az apácát, de annál többet emlegette. Talán ekkor járhatott legközelebb a katolizáláshoz, de tudta, hogy a legsötétebb diktatúra idején, 1951-ben, mint kegyelemből ideiglenesen szabadlábba helyezett politikai fogolynak, nem lenne tanácsos kapcsolatot keresnie a szétvert egyházzal. És ekkor érte az a kiábrándító élmény, amely alighanem végleg eltántorította a Római Katolikus Egyháztól.

Bajor Gizi szörnyű halála anyám első szabadulása után hat héttel következett be. Gizi fantasztikus leveleivel hónapokig ostromolta anyámért Rákosit, aki sokáig nem válaszolt, de közben fölkészült, referáltatott magának az ügyről, végül kegyesen fogadta a színésznőt, aki ösztönös ravasságát, zseniális színészi és női fegyvereit bevetve, a

diktátor hiúságára épített, és végül kieszközölte nála az ideiglenes szabadulást. Közben férje, Germán Tibor fül-orr-gégész professzor orvosi táskájában már jó ideje ott lapult az ampulla, amelynek tartalmával 1951. február 12-én reggel meg fogja ölni, majd önmagával is végez.

Germán tartósan furcsa viselkedéséből régóta sejtettük, hogy készül valamire, de senki sem léphetett közbe. Tébolyában azt képzelte, hogy imádott feleségének fülbaja nemcsak a színészi pályája végét jelentő megsüketüléshez, hanem a halálához vezethet. A boncolás súlyos személyiségzavart eredményező agykéregsvadást állapított meg, Gizinél azt, hogy fülének nem volt semmi baja. A kettős halálhírt „tragikus hirtelenséggel” bekövetkezett eseményként jelentette be a sajtóban megjelent kormányközlemény, ami az akkori kódosító szóhasználatban köztudottan öngyilkosságot jelentett. Gizi mélyen hívő, bár vallását nem gyakorló katolikus volt, aki egyházi temetést kívánt magának. Meglepetésre a kormány beleegyezett. Nyilván megtudakolták, hogy az egyház öngyilkosokat úgysem temet, így tehát a kommunista diktatúra abban a színben tüntetheti föl magát az ország közvéleménye előtt, hogy nagyvonalú engedményt tett a térdre kényszerített katolikus egyháznak, ám az megtagadta Bajor Gizi végakaratát. Gondoskodtak róla, hogy ez a magyarázat terjedjen el. Az ország legnépszerűbb művészeinek temetésén hatalmas tömegre kellett számítani. A család beleegyezésével, mint egykori ciszter diák és Gizi keresztfia, fölkerestem Esztergomban a bebörtönzött Mindszenty bíboros-prímás helyettesét vagy képviselőjét, hogy elmagyarázzam neki a helyzetet, és Gizi szóban sokszor kimondott kívánságának érvényt szerezzek, megpróbáljam elérni az egyház részvételét a temetésen.

A főpap, úgy emlékszem, érsek, aki fogadott, egy sápadt, komor ember, nyilván sejtette, talán tudta is, hogy lehallgatják. Le sem ültetett, egy ablaknál álltunk, és ő szótlanul hallgatta magyarázatomat. Előadtam, hogy nem öngyilkosság, hanem gyilkosság történt, de bizonyítani persze nem tudtam. A fejét rázta, lassan, komoran, súlyosan. Megpróbáltam más oldalról hatni rá: az egyháznak most, nehéz helyzetében páratlan alkalma nyílna arra, hogy nagy nyilvánosság előtt megmutassa magát: él és működik. Erre is csak a fejét rázta. Aztán mégiscsak megszólalt: Öngyilkosokat nem temet az egyház, ön is tudja jól, mondta. Alig tudtam elfojtani a méltatlankodásomat. Volt még egy utolsó érvem: anyámnak jutott eszébe, hogy annak idején, az öngyilkos miniszterelnök, Teleki Pál temetésén igenis szerepelt az egyház, vagyis tehet kivételt, ha akar. Ez sem hatott. Kérem, mondja meg a családnak, hogy nagyon sajnáljuk, de öngyilkosokat nem temetünk, és még Bajor Gizivel sem tehetünk kivételt. Azzal elbocsátott. Az volt az érzésem, hogy utasításra beszélt. Merevsége annyira fölháborított, hogy a temetés után levelet írtam neki, és bejelentettem, hogy tiltakozásul kilépek a katolikus egyházból. Anyámat is fölháborította az egyház merevsége, de a kilépésemet nem helyeselte. Már megint átesik a ló másik oldalára, Muksikám. A maga belépésének szándékát azonban, ha volt, valószínűleg ekkor temette el végleg.

*

Ülünk megint, kettesben ülünk, de most már egy másik amerikai kertben ülünk, nem Annuska kedves, Magyarországot idézni akaró, bekerítetlen kis magánkertjében, hanem egy megtervezett és szakszerűen rendben tartott, jókora intézményi kertben. Amilyen látványos, olyan személytelen. Már csak alig több, mint egy hét, aztán haza kell repülnöm. Wayne-ből ugyanaz a vasúti szárnyvonal vezet ide, amelyen Philadelphiából Wayne-be utazott az ember. Wayne, St. Davids, Radnor, Villanova, Rosemont,

Bryn Mawr – kívülről tudom az apró állomások neveit, naponta teszem meg az utat Annuska házából a kelta nevű Bryn Mawrba. Philadelphia vonzáskörzete, csupa szép és rendezett kis kertváros, olyanok, mint Wayne; a nagyvárosba ingázó jómódú emberek otthonai. Egy kör alakú, közepe felé domborodó, nagy virágágyás mellett ülünk, benne sugaras elrendezésben ismeretlen, nagy fejű virág fehér, rózsaszín, kék és halványárga változatai. Középpontjában kerek kőlapon napóra égre mutató rúdja, akár egy felkiáltójel. Anyám tolokocsiban ül, én mellette, egy padon.

Élete befordult a célegyenesbe. Tudjuk mind a ketten.

Újabb pesti látogatásakor láttam utoljára, vagyis két éve, 1982-ben. A tüdőtágulás előrehaladott stádiumában járt már, mégis rászánta magát az útra, hogy második unokáját is láthassa. Már Wayne-ben is be kellett osztania az erejét: néhány lépés után lihegve mindig megállt, nem kapott elég levegőt. Annuska odaköltöztette magához, hogy gondját viselhesse. A háztól úgy húszméternyire állt a kertben a nagy kőrisfa, alatta a széke, ahol üldögélni, olvasni szokott; vagy három nekirugaszkodással értünk oda. Pestre aztán már úgy érkezett meg, hogy a légitársaság tolokocsin hozta ki az előcsarnokba. Vigyáznom kellett, nehogy észrevegye arcomon a megdöbbenést. Fakó volt, száraz és törékeny, mint egy lepréselt, régi virág. A fényes, fehér kerámiagolyó nyakláncot leszámítva, talpig szürkében és feketében volt, csontvázsovány és komor. A haját még mindig nem engedte őszülni. A betegség a hajdani szépség minden nyomát letörölte a beesett, most is erősen kifestett, elgyötört arcról. Az arkifejezés, a mimika eszköztárát is erősen szűkítette a kiugró járomcsont, a beesett szem és száj, a sok ránc. Leginkább a szeme, a tekintete élt. Vannak szép öregasszonyok; valaha neki is azt jósolt a papírforma, mégsem az lett belőle. Az enfizéma, vagyis az aktív tüdőfelület vésszes pusztulása, a krónikus oxigénhiány miatt legyöngült szív majdnem ijesztő vénasszonyt formált belőle. Mennyi gonddal ápolta a szépségét gyerekkoromban és még sokáig azután is, hogy az fokozatosan elhagyta, míg végül már egyre kevesebben tudtuk, valamikor milyen szép volt. Ezt folytatja most is, nem tudja abbahagyni, a hajfesséssel és a riasztóan ható sminkjével. Festéket, púdert, a sminkeléssel járó kis szertartásokat és jó adag emléanyagot kell a benne élő önkép és a tükör közé iktatnia, hogy valahogy el tudja viselni megcsúfult önmagát. Segítségemmel áll föl a tolokocsiból; sovány, és hajlott a háta, csaknem púposnak hat. A vörös körmű ujjak göcsörtösek, májfoltos bőrén átkéklenek a kanyargó erek. Nemcsak vénasszony lett a képzeletemet megszese meghaladó mértékben, hanem roncs. A támogatást mégis elhárítja, és lassan, megmegállva, de önállóságát hangsúlyozó méltósággal megy a kocsihoz. Búcsúzni jött, azt jelzi, ordítja róla minden.

Az ajándékozás most sem marad el, de ezek az ajándékok már nem kitervelt vásárlókörtak, hosszú latolgatások és válogatások eredményei, hanem katalógusokból kinézett tárgyak. Annuskának adott megbízások vagy csomagküldő szolgálatok révén gyűjtötte össze. De minden egyes darab most is személyre szóló, ízléses, meglepetést okozó, igazi ajándék. A két kislány ujjong örömeiben, de fél is egy kicsit az ismeretlen fekete alaktól, aki már nem talál magában elég derűt, hogy szót tudjon érteni velük úgy, ahogy szeretne.

Szállítom, kísérem szokásos látogató-, valójában búcsúúztjaira. Kozma Miklós keresztapám özvegyéhez, aki a kitelepítésből visszatérve egy Buda környéki faluban él, és férje – sok más közt a Gömbös-kormány belügyminisztere – rehabilitálásáról szól naiv terveket. Bajor Gizi sírjához a Farkasréti temetőbe. Ugyanott apám sírjához csak azért nem, mert az már eltűnt onnan; mikor lejárt az ideje, éppen lakást vettünk má-

sodik feleségemmel, nem volt pénzem megújítani a bérletet. Addig titkoltam előtte, de most minden különösebb szemrehányás nélkül tudomásul veszi, csak fakó hangjában hallok valami fájó csalódásfélét. Arra gondol, hogy hamarosan ő is olyan nyomtalanul törlődik majd az életemből, akár az apám. Szerencsémre nem kíván elmenni a Csernovics-kriptához a Kerepesi temetőbe; régen megszűnt már az is, ugyanazért, mint az apám sírja. Idősebbik nővére, a földbirtokosné sírjához azért elmegyünk Budakeszire, ahová a kitelepítésből szabadulva költözött férjével, és ahol éppen azon a napon ölte meg egy agyvérzés, amelyen végre megkapta az engedélyt, hogy Rómába költözzön a lányához. Nem maradnak ki a Corvin áruházi kolléganők sem; tolakodó, sznob fontoskodásával oly nehezen elviselhető, de jóindulatú főnöknője a könyvosztályon és a szomszédos osztályról a mindig jókedvű papagájárusnő, amatőr városfényképész férjével, akikkel sűrű levelezésben áll. New Yorkban még tele volt egy kis fiókja cakkos szélű, fekete-fehér Halászbástyákkal, Parlamentekkel, Citadellákkal. Több látogatásra már nem futja, mert rémálmom megvalósul: hirtelen ledönti a lábáról egy újabb tüdőgyulladás.

Késő esténként, mikor bementem hozzá jó éjt kívánni, nagy öröömre többnyire a polcaimról levett mai magyar irodalmat láttam a kezében. A magyar televízió nem érdeklő. Meglepetésemre most nem kell sokáig győzködnöm, hogy kórházba vihessem. Vitára nem is lenne idő, tudja ő is. Magas láza van, lihegve kapkodja a levegőt, erősen remeg a keze. Talán nem akar nálunk meghalni, a két kisfiú közelében.

*

Belgyógyász főorvos barátom, aki megmentette az életét, kockázatosnak ítéli a visszautazást. A tüdőtágulása nem gyógyítható, de ha vigyázott volna magára, ha orvoshoz jár, és az rendszeresen roborálja, és a szívét is karbantartja, a betegség most lassabban rombolná a tüdejét, az életminősége sokat javulhatott volna, és jobbak lennének az életkilátásai. A szektaalapító Mrs. Eddy kacskaringós szövegű imái nem szálltak föl a mennyekbe.

A kórházban az is kiderül, hogy a szekta elvakult híveként Amerikában nem kötött egészségbiztosítást, ezért csak alapellátás jár neki. Mint *deviza-kiülföldítő*, a kórház a tíznapos ápolásért horribilis forintösszeget követel tőle, mégpedig dollárban; forintot nem fogadhat el. Előáll a képtelen helyzet: mellette vagyok, és mégsem tudok neki segíteni. A feketepiacon vehetnék némi dollárt, de eleget semmiképp sem tudnék, és nem is fogadja el. Sovány nyugdíjából megtakarított kis pénze terhére csekket állít ki; az összeg egy (csekély) részét majd otthon megtéríti a biztosító – még ő vigasztal engem.

A kórház után a hátralévő két hétre kis lakást bérelünk neki a Naphegyen, hogy az otthoni gyerekzsivaj ne zavarja. A nap nagy részében oxigénmaszkra van szüksége. Nem lévén magyar biztosított, SZTK-recept nélkül egész Budapesten csak egyetlen kijelölt gyógyszertárban lehet, jó drágán, oxigénpalackot venni, illetve cserélni; egy-egy palack két napra elég neki. Szabadságot vettem ki, egész nap vele vagyok, éjszakára szorongva hagyom magára, ágya mellé készítem a telefont, megígértetem vele, hogy szól, ha rosszul érzi magát. Pár nap múlva már folytatni akarja a látogatásokat.

Egyik este nagy lélegzetet veszek, és, minden eshetőségre, akár menekülésre is készen, óvatosan előhozakodom a kényes tabutémával. Időközben könyvtárban utánaolvastam a „Krisztusi Tudománynak” és egyházának. Alaposan és, ahogy haladtam, egyre nagyobb elképedéssel, fölkészültem belőle, zsebemben mindenféle kimásolt idézet lapul. Egyelőre rejtély, hogy mivel fogta meg őt ez a primitív, csodaváró üdvtan.

Úgy szeretnék a lelkére beszélni, hogy ne bántsam vele a hitét, az önérzetét, csak valahogy rávegyem, fogadja el legalább az orvostudományt, lássa be, hogy az imádság nem elég. Az életminőség nagyon fontos, de – ezt persze nem fogom majd kimondani – a halálminőség most már fontosabb.

Tanait az alapító amerikai protestáns hölgy, Mrs. Mary Baker Eddy, a Bibliából vezeti le, amelynek olvasása közben „kinyílt a szeme”, és megvilágosodván, hirtelen fölgyógyult baleset okozta gerincbajából. A Teremtés alapjában jó és spirituális, állapítja meg. De csak a spirituális a reális, mert anyagi létünk Isten igazi megértésébe megy át. A fizikai anyag így valójában nem is létezik, mert illuzórikus, az emberi elme káprázata, tévhit, a spirituális félreismerése csupán. A betegség félelem és bűn következménye, és azért szenvedünk, mert valóságosnak hiszünk valamit, ami nem az. Ha ezt fölismerjük és imával korrigáljuk, a szenvedés megszűnik. Csak az Isten, vagyis az Elme létezik a világegyetemben, az egészség titka pedig: harmóniába vezetni az egyéni elmét a végtelen, univerzális Elmével, amint azt Jézus Krisztus gyógyításaival megmutatta és gyakorolta is. A gyógyulás Isten kezében van, ezért nincs szükség sem orvosra, sem orvosságra, csak hinni és imádkozni kell. A mű, amelyben mindezt részletesen kifejti, 1875-ben jelent meg, új meg új, bővített kiadásokban azóta milliószám fogyott el, és az erre a tanra épített egyháznak ma közel kétezer helyi szervezete működik a világon.

Ezt a naiv-idealista, misztikus, de egyben praktikus gondolatsort koherens és pallérozott stílusban, de axiomatikus modorban adja elő a súlyos küldetéstudatban szenvedő Mrs. Eddy. Nem bajlódik avval, hogy kategóriáit – Elme, Univerzum, anyag, létezés, káprázat, bűn, hit, tévhit satöbbi – definiálja. Nem törődik az ordító ellentmondásokkal sem, nyilván nem is érzékeli őket, és nem tesz kísérletet tétélei bármiféle bizonyítására. A maga megvilágosodását és gyógyulását, akárcsak a sajátosan értelmezett Bibliát, mindennél meggyőzőbb bizonyítéknak tekinti. Azt sem árulja el, hogy a Biblia hol tagadja az anyag létezését. A jóhiszemű, de még a maga irracionalitásában is bizarr elképzelés bizonyos divatos, esetileg sikeres premodern gyógyítási módszerek – mesmerizmus, pszichikus ráhatás, hipnózisos kezelés, kézrátételes szuggesztió stb. – és elemi szintű vallási bigottéria keveréke lehet, mint az idők során kiderült, kiváló hajtóanyaga egy megszállott küldetéstudatnak. Nem hiányzik belőle némi gyermeteg amerikai idealizmus, illetve voluntarizmus, ha úgy tetszik, egy csöppnyi önhitt „amerikai álom” sem: minden sikerülhet, csak nagyon erősen hinni/akarni kell.

Hitbéli tanácstalanság, naivitás, elemi filozófiai ismeretek hiánya, az ösztöneikre túlságosan hallgatók hiszékenysége és jó adag magány és boldogtalanság együttállása juttathatta őt oda, hogy elhallgatott benne a természetes szkepszis és a józan ész. Így próbálom megmagyarázni magamnak. Ha akkor Bécsben történetesen nem ez a gyilkos ostobaságú szekta, hanem a Máltai Lovagrend ausztriai segélyakciója éri el hamarabb, amelynek az élén Kállay Kristóf, unokahúgának a férje állt, talán a katolicizmus felé indul el, és akkor ma még bizonyosan nem lenne ez a szinte minden lélegzetvételért küzdeni kénytelen roncs. Két kis zöld műanyag cső vezet orrába az oxigént a palackból, amelyet kétnaponta cserélek.

Kérdéssel és váratlanul, de óvatosan támadom meg: Mit gondol, vajon orvos és antibiotikum nélkül is meggyógyult volna Amerikában és most itt Pesten is? Már megint kezded, Muksikám, mondja kissé bosszankodva, és félrenéz. Anna is folyton evvel gyötör. Nekem így jó, higgyétek már el. Ismerős a válasz, ami persze nem is válasz. Már sokat vitatkoztunk erről. De most nem érzek a hangjában igazi meggyőződést, inkább

csak védekezést, fáradtságot, menekülést a vita elől. Tart tőlem, nem felejtí, hogy valaha, diákkoromban, vallási kérdésekben – előbb pró, később kontra – hányszor meggyötörtem, és akkor sem tudott hatásosan védekezni. Annuska meséli, hogy Amerikában mindig nagy hévvel védte a szektát, a józan ésszel és egyszerű logikával szemben is védhetetlen tételeket. Velem óvatosabban, de még merevebben viselkedett, igyekezett elébe vágni a vitának, ha előhozta a szektát. Most úgy érzem, mintha legalábbis megingott volna, és addigi beszélgetéseinkhez képest egyáltalán nem annyira szilárd és eltökélt. Nem hagyom menekülni.

Elfogadja-e az alaptételt, hogy anyag tulajdonképp nincs, kérdem – némi cél szentesítette csúsztatással –, mert az csak káprázat, tévhit, vagyis ezek szerint mi ketten is az elme tévképzetei vagyunk csak? Csönd. Nem néz rám, csupa csont, kék eres bal keze hüvelykujjával forgatja gyűrűsujján az arany pecsétgyűrűt, mint mindig, ha töpreng vagy bizonytalan. Csak most veszem észre, hogy időnként megáll a hüvelykujja, és visszafelé kezdi forgatni a gyűrűt, aztán megint ellenkező irányba, hol gyorsabban, hol meg lassabban. Ez komoly zavar és tanácstalanság jele lehet. Lehajítja a fejét, sokáig tűnődik, mit válaszoljon. Megvonja a vállát; nem tudom, vajon ez legyintés valamire, bár akár lehet belenyugvás jele is. Kedvem volna megkérdezni, hogy ha valójában tényleg nincs anyag, mint ahogy Mrs. Eddy állítja, akkor emberi elme sincs, tehát ki vagy mi tévképzeli a tévképzeteket, például a betegséget? Tán csak nem az egyedüli létező, az Univerzális Elme, vagyis maga az Isten? De nem bántom, pedig jólesne nevetségessé tenni az amerikai nőstény táltos tanításait. *Régebben* én is sokat gondolkoztam ezen, mondja kis idő múlva. Hogy lehet ezt eldönteni? Persze hogy létezőnk. De a betegség, az tényleg lehet tévképzet. Erre is szívesen rákérdeznék, például azt, hogy apám vajon azért halt meg szívrohamban, mert bűnös lévén azt képzelte, hogy szívrohama van? De most inkább nem bántom. Nekem az *volt* fontos, mondja, és most sem néz rám, hogy higgyek a gyógyulásban, és megtegyem, amit meg kell érte tenni. Többször is meggyógyított az imádság, mikor influenzás voltam, vagy fáj a fogam. Rengeteg gyógyulásról hallottam, hidd el, igazán, és súlyos betegekről is, akiken a hit és az imádság egyedül is segített.

Ez a *volt*, ez a mondatába belopakodott, boldogító múlt idő csöndes győzelmi mámorral tölt el. Én is sokszor olvastam csodás gyógyulásokról, mondom még mindig óvatosan, Lourdes-ban és másutt. Egyes embereken még Krisztus sebei, a stigmák is megjelentek, annyira tudtak hinni. De ez mind nem teszi fölöslegessé az orvostudományt. Csönd. Tűnődik, mit válaszolhatna erre. Itt a pillanat, mikor elő kell venni a leghatásosabb fegyvert: Képes volna elnézni, ahogy a gyereke a legszörnyűbb kínok közt, hosszan haldoklik, aztán meghal a szeme láttára, mondjuk egy átfűrődött vakbél miatt, mert ő nem segít, nem hív orvost, csak imádkozik? Rengeteg ilyen eset történik. Hosszú szünet. Aztán rekedten, szinte sűgya mondja, de most sem néz rám: Hát igen, és lehajítja a fejét. Hallottam ilyenekről. Én azt nem tudnám elnézni. És *ettől tértem észhez*.

Legszívesebben fölgranék és megölelném örömben. De még tovább kell gyötörnöm, mert be akarom keríteni egészen, hogy megkapjam az ígérteit: kilép a szektából. Tud róla, kérdezem, hogy újabban több amerikai államban az ilyen szülöket már bíróság elé állítják emberölésért? Némán bólint, aztán rám néz, a tekintetében könnyörgés: Még mindig nem elég? Megmondtam, hogy észhez tértem. Hagyjál már békén! De még mindig nem hagyom, biztosra kell mennem. Annuskától tudom, Wayneben egyszer annyira földagadt a lába, nyilván az oxigénhiány okozta szívelégtelenség miatt, hogy fölrepedt rajta a bőr, és valósággal csurgott belőle a víz, ő pedig nem or-

voshoz fordult, hanem hagyta, hogy a szektatársak magukkal vigyék valahová, és napokig nem jelentkezett. Aztán fölhívta Annuskát, aki már kétségbeesetten kereste, de ő nem mondhatta meg, hogy hol van. Így volt? Lehajtja a fejét, némán bólogat. Szégyelli magát. Amitől meg én szégyellem magam. Szégyellem, hogy szégyellnem kell az anyámat, aki hagyta, hogy az évek során csupa jó szándékú ostobaságból szép lassan tönkretegyék. Annak idején az Andrassy út 60.-ban is oszloppá dagadt a lába, mert napokig állnia kellett, a falnak fordulva, még támaszkodnia sem volt szabad, egészen a végkimerülésig, amíg alá nem írta a teljesen képtelen vallomást. Eszébe jutott-e? Némán bólogat. Akkor, ÁVH és kétszeri börtön után mégis hogyan volt képes ott, Amerikában, ahová éppen a szabadsága védelmében menekült, önként lemondani a szabadságáról? *Buta voltam.* És persze, mondom – miközben alig tudom titkolni az ujjongásomat –, mikor aztán napok múlva szörnyű állapotban előkerültél, Annuskának sürgősen riasztania kellett Bódi doktort, igaz? És nekem minderről egy árva szót sem írtál. Többször is hónapokig laktam nálad New Yorkban, és te mindig gondosan titkoltad előttem a dolgot. Az első tüdőgyulladásig nem is tudtam a szektáról!

Rám néz, a tekintetében nagyon mélyről fakadó, fájdalmas szemrehányás: Nem értettél volna meg. Ez igaz. Most meg én szégyellem magam. A legszívesebben átölelném, ringatnám, simogatnám, vigasztalnám, annyira sajnálom. De még nem lehet.

Mint valami fekete-fehér politikai kalandfilm végén, '56 szilveszter éjszakáján, az életveszélyes szökés után Bécs egyik külvárosában leteszi egy osztrák teherautó, és ő ott áll egy szál magában, bakancsban, lódenkabátjában, svájcisapkában, minden holmija kisebbik cserkészhatizsákomban, zsebében valamennyi dollár és schilling, és körülnéz a romos Budapesthez képest fényesen kivilágított, szilveszterező Bécsben. Valaha sokszor járt itt, apámmal is, velem is, a háború előtt többször nyaraltunk Ausztriában, rokonok, barátok éltek Bécsben. Most ő is csak egy a százezernyi menekült között, és fogalma sincs, merre tovább. Tűrhetően beszél németül – német Fräuleinjaimnak is hála –, mégis jeges idegenség veszi körül. Dobogó szívvel belép egy kocsmába, és megiszik egy kávét, hogy egy kis meleghez jusson, és kapcsolatba kerüljön ezzel az idegen világgal. Végre-valahára megszabadult a börtön rémétől, szabad ember, örömet és megkönnyebbülést kellene éreznie, de ilyen magányos és kiszolgáltatott talán még sohasem volt. A börtönbe az erőszak vitte, de ezt a helyzetet – attól persze nem függetlenül – a jövő reményében ő választotta magának. Tele van reménnyel és várakozással, de – úgy képelem – most a tanácstalanság lehet az uralkodó. Jövőjére se rálátása, se befolyása pillanatnyilag nincsen. Az is izgatja, mi lehet, mi lesz velem, hogyan élek majd tovább nélküle – hatalmas kérdőjel. A máltaiak segélyakciójáról sejtelme sincs, pedig Kristóf tud róla, és keresik őt. Könnyű préda, mikor hirtelen színre lép a szekta, elhelyezi egy menekülttáborban, meleg ételt és fekhelyet kap, meghurcoltatása hallatán különös figyelemmel kérdezik ki, törődnek vele, lakást és állást ígérnek, vállalják amerikai bevándorlási kérelmének intézését, és – gondolom – lelkileg is gondozásba veszik, amire nagy szüksége van. Még azt is vállalják, hogy másnap megtáviratozzák nekem: szerencsésen megérkezett. Befogadja, segíti és lelkileg is támogatja egy lelkes, térítő szándékú közösség, amelynek erős hite van, ő pedig hálásan átadja magát a mindenre megoldást kínáló eszmének. Mire Bécsben újra összehozza a sors a szintén menekült Annuskával, már tagja a szektának.

Valahogy így kezdődhetett.

Látom rajta, hogy végleg megtört, megadta magát. Vajon mikor vesztette el a hitét? És hogyan zajlott le az elszakadása? Biztos, hogy nem könnyen engedték ki a ke-

zükből. De küzdenie kellett önmagával is, nem csak a jól szervezett, erőszakos szektával. Most az a fontos, hogy kimondta: *észhez tértem, buta voltam*. Ez az egyetlen mentő körülménye mégis megvan hát: nyilván nem könnyen, de magától jutott el ideig, végül csak megszólalt benne a józan ész. De buta volt – és az én anyámnak nincs joga butának lenni. Hagyni, hogy csalódjam benne. Én fölnézni szoktam és akarok is rá, nem lenézni őt a butasága miatt. A jóvátehetetlen butasága miatt, aminek már régen szenved a végzetes büntetését. És most szégyenkezik és fél tőlem, szinte rimáncodik a tekintetével: legalább most, hogy már túl vagyok rajta, érts meg engem végre!

Túrhetetlen helyzet. Hangulati levezetésül bevetem egyik kedves íróját. Emlékszik, ugye, a *Tom Sawyer* és a *Huckleberry Finn* meg a *Koldus és királyfi* szerzőjére, akinek több más remek könyvét is tőle kaptam gyerekkoromban? Csodálkozva bólogat: persze. És azt is tudja-e, hogy Mark Twain 1907-ben könyvet írt erről a szektáról és az alapítóról, aki arrogáns, autokratikus, minden jel szerint pszichotikus személyiség volt? Más forrásból is tudom ezt. Már gyerekkorában idegbeteg volt, hisztérikus rohamok kínozták, felnőttkorában depresszió gyötörte. Alig járt iskolába, félművelt maradt. Gyerekét nem nevelte, hanem kiadta nevelőszülőknek, később pedig fogadott fiát kitagadta. Könyvének váratlanul hatalmas sikere lett, mire hamarosan megalapította az egyházát, és haláláig azt szervezte és építette. Igen, az alapítást tudom, mondja anyám, és kíváncsian néz rám, vajon hová akarok kilyukadni. De azt talán nem tudja, folytatom, hogy mikor a könyve jövedelméből és hívek adományaiból kiépítette a szekta teljes, országos szervezetét, templomokkal, oktatási központokkal, saját sajtóval, külföldi missziókkal, minden döntést fönntartott magának, vallási, szertartási, szervezeti, oktatási, építészeti, személyzeti, pénzügyi és bármilyen más, akár a legkisebb kérdésben is? Igazi vaskezű diktátor volt. Nem anyagi haszon, hanem a küldetés gyönyöre motiválta; az anyagi hasznot visszaforgatta a szervezet szüntelen továbbépítésére, a még nagyobb hatalom érdekében. Öregkorában paranoiás lett, szektájának kritikusaikat „rosszindulatú, állati magnetizmus” vezérli, írta, amit másokra is átsugároznak, és ezzel gyöngítik a tan gyógyító erejét, sőt súlyos testi bajokat okoznak nekik. Ő maga híveivel vétette körül magát, hogy ettől a magnetizmustól, akár valami eleven pajzs, megvédjék. Másoknak az imát ajánlotta ellene.

Mark Twain, aki személyesen ismerte, rövid ideig még híve is volt – és itt előhúzó a zsebemből az egyik puskámat, mire anyám elkíszott arcán kis mosoly jelenik meg. Azt mondja róla Mark Twain: „Írt egy kis könyvecskét, abszolutista törvényeinek elmentmondást nem tűrő összefoglalását, és *A Krisztusi Tudomány Első Egyházának Kézikönyve* címet adta neki. Ezt a könyvet megtette a szervezet örökös alkotmányának. Látható benne az uralmi rendszere; abban a megtévesztően ártalmatlannak látszó kis könyvecskében, abban az ördögien ravasz könyvecskében egy alvó vulkán rejtőzik, amelynek a gyomrában maga a pokol tombol.”

Figyelmen, csodálkozva, hitetlenkedve hallgat. Ütni kell tovább a vasat. Van még hatásos idézetem Mark Twaintől: „Az olyan szektatag, aki gondolkodni merészel, és gondolatait nem Mrs. Eddyből meríti, sőt még ki is merészeli mondani, örökre ki van közösítve. A bűnösök egy-két fajtája visszakönyörögheti magát a nyájba, de az olyan soha. A gondolkodás – a Legfőbb Egyházban – maga az Új Halálos Bűn, amelyre nincs bocsánat.” Nem ismerős ez a rendszer valahonnan?

Ezt elereszti a füle mellett. Aztán megcsóválja a fejét. Én sosem vitatkoztam ott senkivel, mondja, és tovább is csak maga elé néz, forgatja a gyűrűt. Velem mindig nagyon kedvesen és rendesen bántak. Önzetlenül segítették, mikor gondjaim voltak. Remé-

kül meg vannak szervezve, állandóan tartják egymással a kapcsolatot. Törődnek az emberrel, tanácsot adnak, és mindent tudnak róla. A gyűléseken nemcsak ima meg éneklés volt, hanem játékonysági árverés, bingó, piknik, tombola, kávézás, vittünk süteményt, és beszélgettünk, mindenki mesélt az életéről. Jól éreztem magam közöttük.

Ezt is múlt időben mondja. De szomorúság szól a hangjában. Vége valaminek, ami jó volt és fontos volt, része az életének, és hozzátartozott Amerikához, még ha végül szörnyűségek derültek is ki róla, és meg kellett tagadnia. Szoros baráti kapcsolatokból is ki kellett lépnie, hogy szabadulhasson. Ő is segített másokon, gondozott, tán nem csak imával, rászorulókat. Ugyanazzal a nemes, önzetlen lelkesedéssel, mint amivel több mint negyven éve elegáns dámaként perselyezte a pénzt a Váci utcában a „Magyar a magyarért” mozgalom nevében a visszatért Felvidék szegényeinek. Hallgatunk. Most már be kell fejezni, látom, hogy teljesen kimerült. G. B. Shaw lesújtó véleményét Mrs. Eddy tanairól már nem húzom elő a zsebemből.

Akkor ugye nem mégyszéjük többé, nem hallgatsz majd rájuk, és kezelteted magad, amikor csak kell? Megígéred? Némán bólogat, és most először rám néz. Végre, végre megölelhetem. Mind a ketten csaknem elsírjuk magunkat. Nálunk ez nagy szó, a legtöbb, amit érzelmnyilvánításban meg tudunk engedni magunknak.

Aztán ülve marad, és tovább bámul a levegőbe, mikor jó éjt kívánok neki, és halkan rácsukom az ajtót.

*

A szépen gondozott kert Bryn Mawrban, ahol a meleg májusi napsütésben ülünk, a Chateau Nursing and Rehabilitation Center nevű idősek otthonának a parkja. Egyemeletes, hosszan elnyúló, jellegtelen épület, nagyablakos szobákkal, fehér ruhás-köpenyes személyzettel. Nem luxuskategória, de modern, elegáns és jól felszerelt. Anyámnak nem lévén egyéni biztosítása, nyugdíjából egy napig sem győzné a költségeket, de Annuska, a pesti gégeklínika Germán Tibor professzor, majd utóda egykori műtősnője, aki Amerikában is az egészségügyben dolgozik, a többezres itteni magyar orvostársadalom lelke, kongresszusainak szervezője, aki mindenkit ismer, akit mindenki szeret, boszorkányos ügyességgel valahogy elintézte, hogy fölvegyék. Természetesen itt is dolgozik egy ismerős magyar orvosnő. Anyám egyhavi nyugdíja a legutóbbi tüdőgyulladás kórházban az intenzív osztály egyetlen napi költségére volt elég. Mikor – szintén Annuska és a magyar orvosmaffia segítségével – kiengedték a kórházból, Annuska már nem vihette haza magához Wayne-be, mert nem volt képes ellátni magát, nem lehetett napközben sem egyedül hagyni. Mrs. Eddy üdvöztana megtette a magáét.

Mikor először megyek látogatóba – mondhatni inkább megint beszélőre –, a recepciónál középkorú, szalmaszőke, derűsen mosolygó asszony igazít útba. Tolókocsiban ül, majdnem tőből hiányzik mind a két lába. Ismeri anyámat, szépeket mond róla, gyakran bejár hozzá beszélgetni. A nyitott ajtajú szobákban és a folyosón reszketeg, falfehér, többnyire szörnyű állapotban lévő öregeket látni, de jönnek-mennek határozott járású idős lakók is, mintha éreztetni akarnák, hogy ők csak átmenetileg vagy látzólag vannak itt. Anyám szobája felé menet az egész épületet uraló, nem teljesen ismeretlen, mégis rejtélyes, kellemetlen szagot próbálom azonosítani. Mire odaérek, megvan: áporodott vizeletszag, amit valami erős illatosítóval igyeksenek közömbösíteni. Émelyítő keverék. Inkontinens öregek szabályozhatatlan szükségét kimoshatatlanul magába szívja a vastag, süppedős, kék szőnyegpadló, hiába tisztítják folyamatosan valami géppel. Folyosót, szobákat, közös helyiségeket, mindent ez a szőnyeg borít. Gondolom, a botladozó, gyakran összeroskadó lakók testi épségét próbálják vele óvni.

A kétágyas szoba nyitott ajtajából nézem. Anyám félprofilban ül, még nem vett észre, nem messze tőle szól a televízió, de nem nézi, a széke fölhajtható lapján pasziánszozik. Így, az ablak ellenfényében, pár méter távolságból nézve olyan, mint saját szép antik tárgyai egyike a pesti régmúltban: egy bekeretezett, tizenharmadik századi árnykép. Két éve Pesten láttam őt utoljára. A kártyákat pattintva rakosgató, vörös körmű kéz minden mozdulata, a fölébük hajló, kissé ferdén tartott fej, a figyelmesen jobbra-balra pásztázó tekintetet kísérő apró, lassú fejfördítések, a beszívott alsó ajak, az egész, belém égett, öröktől ismerős látvány annyira fáj, hogy alig találok az előkészített szavakat. Számít rám, beszélünk telefonon, a játékkal most az izgalmát vezeti le. Mielőtt azonban megszólalhatnék, az ajtó mellől, egy kisgyerekjárókára emlékeztető, farácsos ketrecféléből vidám, harsány hangon rám köszön egy hálóingben, mezítláb álldogáló, hófehér hajú, szép arcú, kicsi öregasszony. Bemutatkozik, és mint aki leckét mond föl, közli velem, hogy kicsoda, hol született, hol lakik, ki volt a férje, hány gyereke van, és mondaná tovább, de mikor látja, hogy nem hozzá jöttem, elhallgat, és máris lesi tovább az ajtót, hátha jön valaki más, akinek elmondhatja az életét. Én is bemutatkoznék neki, de anyám int, hogy nem kell vele törődni. Örökké ugyanazt mondja, napon-ta százszor is, azért szól a televízió, mert nem lehet elviselni. Neki különben annyira gyöngye már a szeme, hogy szemüveggel sem látja jól a televíziót, olvasni nagyítóval is alig képes, hályogműtétnak pedig nem akarja alávetni magát, mondja tárgyilagosan, nem panaszképpen. Megölelem; olyan könnyű, hogy föl tudnám kapni, mint egy gyereket. Mint mindig, ölelés közben háromszor megveregeti tenyerével a hátamat. Ezzel most azt mondja: ne ijedj meg attól, amit látsz, én vagyok az.

Látogatója a kinti világból nincs más, csak Annuska, és most pár napig én. Marad tehát a pasziánsz, hogy kitéltse a napját. Egy-egy nyertes játszma: kaland és esemény. Bosszantó kudarcok sora után egy-egy kis diadal. Ki tudja, miféle remény, vágy, kívánság kötődik hozzá. Minden egyes étkezés: undorral várt antiesemény. Teljesen sőtlan diétára ítélték, még a kenyereben, a süteményében sem lehet akár parányi só sem. A végét járó, legyengült szívet próbálják kímélni ezzel. Azt mondja, annyira ízetlen minden, hogy alig tudja lenyomni a torkán; a másó nem ér semmit. Ez az egyetlen panasz. Örökös háttérnek ott az Alzheimeres Mrs. Portland meg az illatosított hűgyszag. Ó már megszokta, nem is érzi. Időnként bejön két ápolónő, meséli mosolyogva, és tisztába teszi Mrs. Portlandet, aki közben hanyatt fekvé is meséli nekik az életét. A hálóing alatt pelenkát és gumibugyit visel, akár a csecsemők.

Hófehér selyemblúzban és halszállás szoknyában van, és most sem papucsot visel, hanem a szokott elegáns, félmagas sarkú cipőt. Nyakában a kerámiagömbös lánc, csontujjain a gyűrűi. A haját mintha nemrég fodrász fésülte volna. Talán úgy is van; látszik, hogy készült a találkozásra. Ahogy fölemeli a fejét, egy riasztó maszok tekint rám; vastag smink, túlrúzsozott száj, feketével meghúzott szemöldök, nedvedző, erőlködő, rövidlátó szempár – és az arcról eltűnt hús helyén csaknem nyolcvan esztendő minden redője, táskája, ránca, amit csak produkálni képes a megereszkedett bőr. A festés nemhogy takarna, inkább kiemel. A múlt idővel egyenes arányban növelte a festék mennyiségét. Alig tudom megállni, hogy félre ne kapjam a fejem.

Megpróbálok a vidám hangot. Átadom kis ajándékaimat; az amputált lábú recepciósnő, a nővérek és a doktornő számára kért ezt-azt, apróságokat, magának semmit. Mondom a rám bízott otthoni üzeneteket, híreket, és mutogatom az unokái fényképeit. Valósággal issza a szavaimat. Mikor Mrs. Portland váratlanul újra karattyolni kezd, azt javasolja, üljünk ki beszélgetni a parkba. Föltápászkodik a székből, nem engedi,

hogy segítsek, és azt mondja, még *luluznia* kell, mielőtt kimegyünk. Három lépés a fürdőszoba, de liheg, mire odaér, egy pillanatra meg kell támaszkodnia a kilincsen. Gyerekkoromból visszhangzik idáig ez a kislányosan illedelmes, mosolygós szócska; jobban fedi azt, amit jelent, mint az amerikai illatosító.

Kilép a fürdőszobából, de mire a sarokban álló tolószékhez ér, már fullad. Az ülés alá szerelt oxigénpalack kis műanyag csövének kétágú végződését az orrába illeszti, úgy megyünk ki a parkba, és most ott ülünk a langyos napsütésben a tarka, napórás virágágyás mellett, és beszélgetünk.

Ugyanaz a bénító érzés fog el, mint annak idején a beszélőkön, mikor a börtönőr füle hallatára kellett beszélgetni. Adnom kell a résztvevő, de vidám látogatót, neki a sorsával elégedett rabot; így ámtjuk egymást. Többször is megjegyzem, milyen jól néz ki, szép a frizurája. Hogy mennyit nőtt és okosodott a két kisfiú, mióta ott járt, *majd meglátja*, mikor legközelebb Pestre jön! Gyerekszajttörténeteket mesélek. El vagyok ragadtatva az itteni körülményektől, milyen kedves mindenki, milyen szép ez a park, jó és gondos az ellátás, bár a sótlan étel és Mrs. Portland tényleg nagyon kellemetlen lehet. X. és Y., sőt még Z. is ígérte New Yorkban, hogy meg fogja látogatni – nem igaz: New York messze van, drága az útiköltség, csak nagyon ritkán vállalkozik az útra egy-egy rokon vagy barát. Ígérem, hogy küldök neki nagy betűkkel nyomtatott könyveket, hogy olvasni tudjon – de nincs ilyen könyvem, nem is adnak ki ilyet. Milyen jó lesz, mikor *majd*, talán *nemsokára*, megint Wayne-ben, Annuska kertjében ülhet a kedves kőrifája alatt. Azért igazán érdemes elviselni a sótlan ételt. *Talán* jövőre *megint* sikerül valahogy kijönnöm. Sőt, mondom, arra gondoltam, hogy *egyszer majd* a kisfiamat is elhozhatom hozzá.

Hamis és álságos a hangom, utálok magamat, hazudni nem szokásom. Minden szó egy-egy lötytintés a mesterséges illatosítóból, az igazságra hintve émelyítő keveréket alkot. Mégsem tehetek mást. Aztán kis idő múlva fáradt mosoly jelenik meg az arcán, jelzi, hogy átlát rajtam, és bár méltányolja az erőfeszítést, pontosan tudja, hogy számára már nincsen *majd*, nincsen *talán*, *megint*, *sőt* és *esetleg*, nincsen *jövőre* sem, és nem is akarja, hogy legyen, hiába beszélek akármit. Kezemre teszi a kezét, kihúzza magát a széken, felém fordul, és azt mondja: Megkérlek valamire, Muksikám. Írjak a nevében angolul egy nyilatkozatot, amelyben kijelenti, hogy az állapotában bekövetkező olyan fordulat esetén, mikor öntudatra, normális életre és kommunikációra orvosilag már nincs remény, határozott, jól meggondolt óhaja az, hogy mesterségesen ne tartásák életben. Gépeljem le, és írassam alá két tanúval, minél előbb, már holnap vagy holnapután látni akarja.

Nem tudok mit mondani. Megígérem.

*

Másnap aláírta a nyilatkozatot, én pedig átadtam a magyar doktornőnek. Néhány hónapja van még, ha nem lép föl újabb tüdőgyulladás vagy más váratlan baj, mondta az orvos. Kórházba kerül majd, mert elhúzódó, fulladásos halálra kell számítani, és mindenképp géppel fogják lélegeztetni, amíg magánál van. Ő is tudja, megkérdezte, és meg kellett mondani neki.

Addig is keserves színészet volt a hazudozás, most maga a pokol. Nemcsak lelepleződtem, hanem nevetségessé váltam rosszul megjátszott, lelkes optimizmusommal, a *majd*okkal és *mikor megintekkel*. A hallgatózó börtönőr nem távozott, hanem fülét he-

gyezve még közelebb húzódtott. Mit mondhat az ember egy halálraítéltnak, aki tudja, hogy minden egyes nehéz lélegzétvételével a megmaradt kevésből egy-egy újabb homokszem szalad le a fölfordított homokóra szűk nyakán? Gyerektörténetekkel próbálkozom. Vég nélkül tudok mesélni a két kisfiamról. De rájövök hamar: csak a szívét fájdtom, hisz tudja, hogy nem látja többé az unokáit. Bármi más jut eszembe, mindenütt ott áll, hogy *többé*. Jobb híján belefogok az otthoni és a világpolitikai helyzet taglalásába, az biztosan nem kelt fájdalmas érzelmeket, és akármeddig tudok róla beszélni. Nem érdeklí, félbe is szakít, kezét az enyémre téve azt mondja: Muksikám, van még pár dolog, amit el akarok mondani neked. Semmi izgalmas, semmi titok, családi dolgok, de azt szeretném, hogy megmaradjon, mert már csak én tudok róla. Aztán te majd továbbadod, amit jónak látsz. Megkérdem, zavarja-e, ha jegyzetelek. Dehogy, mondja, írdál csak nyugodtan.

Lassan, szünetekkel, légszomjasan, elsőnek mulatságos esetét mondja el Horthyval. Hallottam már, de akkor másoknak mesélte; most rám bízta, mintegy kiadja az örökségem részeként. Nagymama és a későbbi Horthyné aradi lánykorukban jó barátnők voltak, nagymama aztán többször is vizitelt lányaival a Várban. Mikor 1940-ben apámat behívták munkaszolgálatra, ő kihallgatást kért Horthytól, aki másnap Gödöllőn fogadta. „Nézze, Miklós”, mondta ő a noteszom szerint, „inkább lőjék agyon a Duczit, aki a háborúban tüézirtiszt volt, a hazáért harcolt, megsebesült, kitüntették, és ott szerezte a szívbját is. De ne tegyék tönkre, ne alázzák meg így, nem ezt érdemli. És a többiek sem.” A kormányzó komoran hallgatta, bevallotta, hogy nem tud a behívásokról. Megígérte, hogy utánanézet, és intézkedik. Végül a nagymama hogyléte felől érdeklődött. Nagymama akkor már hat éve halott volt, és mikor anyám ezt megmondta, Horthy bosszúsan pattintott az ujjáival, és halkán, de érthetően basszamozott egyet. „Nem lehetett még mosolyogni se, rémesen kínos volt, azt se tudtam, melyik lábamra álljak.” A kormányzó betartotta az ígéretét, a korosztály behívását – akkor – leállították, a táborokat fölsozlatták.

Érződik hangjában a büszkeség; nem csekélység, amit elért. De érződik az iróniája is. Apámmal mindketten és társaságukban is többen lesújtó véleménnyel voltak Horthyról. Hallgatunk. Kimerült, nem kérdezhetek, pedig volna mit. Gyerekkoromban a sashegyi villa szalonjából nagy viták zaja hallatszott be hozzám a hálószobába, olyan résztvevőkké, mesélte pár éve, mint Kozma, Bethlen, Kállay, a fiatal Cs. Szabó és mások.

A gyerekkorából merül föl, mikor maga elé nézve, halkán újra megszólal. „Arzén nagyon tetszett nekem tízéves koromban, bele is szerettem, a fényképét egy amulettben a nyakamban hordtam. De félttem, hogy a nővéreim, akik szintén szerelmesek voltak belé, megtalálják, ezért megettem.” Csernovics Arzén, a későbbi híres alagi lovas, távoli unokatestvére volt. Még másnap is Arzén bácsi jár a fejében. Fiatal lány korában egy darabig jegyben is jártak Arzénnal, de mivel minden vagydon Erdélyben maradt, és ő cigarettát árult a Mama trafikjában, Arzén otthagytta. Egy angol nőt vett el, gyerekeik Angliában élnek. '56-ban Arzén kijött Amerikába, meséli tovább, ahol a kozmetikai gyáros Elizabeth Arden a versenystáallóját bízta rá. Mikor az egyik híres lónak valami baj lett a lábával, Elizabeth Arden az egyik kozmetikai krémjével akarta kezelteni. Arzén annyira földühödött ezen, hogy fölmondott. Nemsokára elütötte egy autó, és meghalt. Elmereng egy kis ideig; a jóképű Arzén bácsi mély nyomokat hagyott maga után.

Kislánykoromban egy időben Aradon minden délután Mademoiselle Antoinette-tel sétáltam. Sokszor a Papa is velünk jött. Egy kirakatban megláttam egy huszárkard for-

májú, gyönyörű papírvágó kést. Rettentően tetszett. Könyörögtem a Papának, hogy vegye meg a születésnapomra. Meg is ígérte, aztán meg is vette, és az Antoinette-nek ajándékozta. Nem szeretjük a Papát, féltünk tőle, ordított velünk, veszekedett szegény Mamával, meg is csalta a kisasszonyokkal. Erzsébet megírta az egyik novellájában. Hosszú szünet és merengés után folytatja: Minden Csernovics-birtok és -kastély elveszett Erdélyben, Zám, Simánd, Ménesen a szőlő és benne a nagy, többszobás, tornácos kolna. Mikor Pestre jöttünk, hónapokig a Nyugatin laktunk két vagonban, de a Papa a városban aludt a nővérénél, a Roxán *lántinál*. Annak a férjének fölváltva kellett hordania a bal meg a jobb cipőjét, hogy egyformán kopjon.

Még két napom van, aztán Wayne-ből a következő reggelen Philadelphiába vonatozom, onnan pedig New Yorkba, ahonnan este indul haza a gépem. Annuska vendégszobájában esténként kiegészítem lefirkantott jegyzeteimet. Érdekes képem lett a nagyszüleimről, akiket nem ismertem. Olga nagymama, a bárónő, aki kivágta az utolsó oldalakat a patyolatfehér lányregényekből, nehogy a lányai rosszra gondoljanak, mikor az ifjú hősnő kérője végre megérintheti a lányka kezét. Némán, szerelmesen tűri férje zsarnokságát és hűtlenségeit, és éjszakára epébe mártott gézbe burkolja kislánya hüvelykujját, hogy az ne tudja szopni. Reggel héttől este nyolcig két nagylányával cigarettát árul Horthyné jóvoltából kapott budai trafikjában, ahol baj esetén a pult alatti csengőgombbal lehet segítségül hívni a szomszédos hentest. Anyám szerint szép, nehezen szerethető, rideg nő volt, és nagy sznob, de roppant egyenes jellem. És Diodor nagypapa, híres mezőgazdasági szakember, aki lányai francia nevelőnőivel csalja a feleségét. Ő is sznob, ráadásul antiszemita. Esedékes bárói címét várja, mikor összeomlik a Monarchia. Nemet mond Bethlennek, mikor az földművelésügyi miniszternek hívja alakuló kormányába, majd ugyancsak Bethlen tanácsára, mint az állami birtokok főfelügyelője Erdélyben marad, leteszi az esküt a román adminisztrációra, utána falfehéren, remegő lábbal jön ki a teremből, és két hónap múlva kirúgják. Áttelepülnek Pestre. Anyám nővére őszinte portrét rajzolt erről a szülői párról *Harminc szállóskosár* című remek novellájában, a *Nyugat* egyik 1939-es számában, majd kötet címnek is ezt választotta.

További gyerekkori emlékei törnek föl. Nővérei sokszor kegyetlenül bántak vele. Sok babájuk volt; mikor egyszer Simándon nyaraltak, a bababútort is magukkal vitték, de a házakat nem. Eszter egy szekrényben, Erzsébet az asztal alatt rendezte be a babaotthonát, de neki csak a kályhában volt szabad, amitől a babái mind kormosak lettek. Nem panaszkodhatott a Mamának, mert megfenyegették, hogy ha szól, nem játszanak vele többet.

Gyuri féltestvérük, aki afrikai vadászatról jött haza, valami hosszú törrel kört rajzolt a szőnyegre, a három lánynak bele kellett állnia, és nem léphettek ki addig, amíg ő meg nem engedi, különben a törrel lecsapja a fejüket. Azzal elment a kávéházba. Eszter és Erzsébet nemsokára vihogva kilépett, de ő sokáig ott maradt állva a körben, mert félt. Aztán néhány udvarló jön elő, és egy be nem teljesült, szép, romantikus szerelem. És megint Arzén. És neki minden évben ugyanabban az estélyiben kellett bálba mennie, mert újra nem telt, hát mindig átfestették. Csupa régi-régi bánat és sérelem. Aztán színre lép apám; róla szerettem volna még kérdezgetni, de már nem fogom. Többé. Záróra van, udvarias mikrofonhang szólítja föl a látogatókat a távozásra.

Utolsó nap. Korábban indulok Bryn Mawrba a szokottnál, a megengedettnél. A lábatlan recepciós asszony kacsint rám, és beenged. Éppen ebédidő van. Elképzeltetlen, hogy utoljára fogom látni. Már napok óta, sőt Amerikába érkezésem óta, és per-

sze most a vonaton is, kétségbeesetten próbáltam kiagyalni, mit mondjak, hogyan viselkedjem, mikor majd búcsúzni kell. El kell engednem a kezét, amit a távolból is valahogy mindig fogtam, mert számíthatott rá, hogy még lát majd, mert talán megint kijöhetek hozzá. Nem hiszem, hogy jólesne neki vagy segítene, ha mellette volnék, mikor majd meghal; az különben is lehetetlen. Ezt igyekszem elhitetni magammal. Ő az a büszke fajta, aki maga bonyolítja le a személyes dolgait. A halál minden dolgaink legszemélyesebbike, és a haldoklót, ha magánál van, mások jelenléte az utolsó pillanatáig viselkedésre kényszeríti. Ez akár még igaz is lehet.

Többé, többé – iszonyú súlyú, fekete szó, maga a rettenetes örökkévalóság ásít belőle. Ezer mindenféle kérdésem lenne még. Apám családjáról például alig tudok valamit, ő szinte sosem beszélt róla. Összesen egy másodfokú apai unokatestvéremről tudok, de csak a lányát ismerem, és gyerekkoromban ismertem valamilyen Mária nénit, aki apám unokatestvére volt. És a sok érdekes, fontos Csernovics ős, akiről könyvekből sok minden megtudható, de a magyar történelemben mélyen beleágyazódott család saját legendáriuma, vagyis önképe, ami éppolyan érdekes, vele lezárul, mint egy színes történelmi film; már csak a szereplők és a stáblista fölsorolása látható.

Mrs. Portland nincs a szobában, mikor megállok az ajtóban. Most is szól a televízió, anyám nem vesz észre. Még nem számít rám. Ebédel. Belekóstol a csészében fölszolgált levesbe, félretolja. Aztán lassan, kedvetlenségről árulkodó mozdulattal maga elé húzza a másik tányért, és enni kezd. Zaj hallatszik be a folyosóról, az ajtó felé néz, meglát, belépek. Szótlanul öleljük meg egymást, talán pár másodperccel hosszabban a szokottnál. Szörnyű zavarban vagyunk mind a ketten. Most már majd *soha többé*. Tudom, hogy tudja. Tudja, hogy tudom. Minden együtt töltött perc kínszenvedés lesz mind a kettőnknek, mert bármit mondunk és teszünk, ebbe ütközünk. Miről lehet a *soha többé* jegyében beszélgetni? Egyél, mondom, tessék enni, mert különben legyöngülsz. Szótlanul nekifog újra. Húspogácsa, sült burgonya, sárgarépa és zöldborsó van a tányéron, barna mártással és még valami habos sütemény meg egy narancs. Ízetlen minden, mondja. Eszik egy-két falatot; a zöldborsót most is úgy, mint régen, az ősidőkben: a villájára szúr pár szemet, hogy az megtartsa a villa hátára halmozott néhány megnyomogatott másikat, amíg ügyesen a szájába viszi. Nézem. Pár falat után eltolja a tányért. Nem éhes.

Megint zárórakor távoztam. Ez volt életem leghosszabb délutánja. Védekező memóriám elhomályosítja, csak arra emlékszem, hogy a végén megöleljük egymást, de nem hosszabban a szokottnál, megkapom a három kis biztató hátbaveregetést és homlokomra a hüvelykujjával rajzolt keresztet, aztán hangtalanul, gyöngéd, de határozott mozdulattal eltol magától az ajtó felé, és lassan elfordul. Egyikünk sem sírja el magát, pedig úgy talán könnyebb volna. Mi sosem sírunk. Tudom, mit érez. Tudja, mit érzek.

Másnap reggel a Philadelphiába tartó vonat ablakából egy pillanatra meglátom Annuska sárga házat és kertjében a hatalmas kőrifát, anyám kőrifáját. Nyolc hónap múlva Annuska annak a tövébe temeti az urnát, aztán eladja a házat egy vadidegen amerikai családnak, és elköltözik Floridába. Az amerikai családnak fogalma sincs, mit vettek azzal a házzal.

Ha valaha netán sikerülne újra látnom azt az álmomat, amelyben a tudatalattim által teremtett purgatóriumban csuklógyakorlatokat végző kínai katonanő volt, valahogy kiváltanám a hadseregből, akár azon az áron is, hogy vén fejjel meg kell tanulnom kínaiul. És Kínából a sashegyi villába vinném, mert, amennyire ma meg tudom ítélni, ott volt néhány rövid évig, talán csak ott volt, igazán boldog.